

Pražák, Richard

Josef Kabrda (3.II.1906-27.V.1968) : život a dílo

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1969, vol. 18, iss. C16, pp. 7-30

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102283>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RICHARD PRAŽÁK

JOSEF KABRDA

(3. II. 1906—27. V. 1968)

ŽIVOT A DÍLO

Historické katedry filosofické fakulty brněnské university utrpěly těžkou ztrátou. Za svého studijního pobytu v Turecku neočekávaně zemřel 27. května 1968 v Ankaře na srdeční infarkt prof. dr. Josef Kabrda, vynikající představitel československé balkanistiky a turkologie.

Prof. Kabrda se narodil 3. února 1906 ve Frýdlantě nad Ostravicí (okres Frýdek-Místek).¹ Vyrůstal v početné rodině na vesnici, vychodil reálné gymnasium v Místku, kde maturoval v r. 1925, a poté studoval obor dějepis a zeměpis na filosofické fakultě v Praze, kde byl promován 20. prosince 1930 doktorem filosofie. Po absolvování vojenské služby v letech 1932—1934 se oženil a spolu se svou paní Emou, roz. Foltasovou, byl na tříletém studijním pobytu v Bulharsku jako reciproční stipendista bulharské vlády. Za pobytu v Bulharsku hospitoval nějaký čas na tureckém muslimském učilišti v Šumenu (dnešní Kolarovgrad), kde získal praktickou znalost turečtiny.

Již jako středoškolský student podnikl Kabrda o prázdninách 1924 cestu po balkánských zemích a Turecku. Jako člen Studentské filharmonie byl v r. 1928 na koncertním turné v Jugoslávii a tyto své hudební zájmy uplatnil za pobytu v Bulharsku také v sofijském krajaňském spolku a spolu s československými stipendisty skladatelkou V. Kaprálovou a klavíristou J. Páleníčkem pak i v krajaňském prostředí v Paříži, kde navštěvoval v letech 1937—1939 orientalistickou školu (École Nationale des langues orientales vivantes) a po válce pak zde absolvoval ještě jeden rok na Faculté des Lettres de l'Université de Paris (škol. rok 1945/1946). Francouzské vzdělání i důvěrná znalost balkánského prostředí s dlouhodobého pobytu v Bulharsku jej předurčily k dráze evropsky rozhledného vědce, na níž vynikl zejména jako turkolog-historik. Již za svých pražských studií se stal žákem akademika Rypky, který mu při svém dochodu do důchodu dokonce nabídl převzetí turkologické stolice na Karlově universitě v Praze. Kabrda však dal přednost Brnu, kde byl od 1. srpna 1965 ustanoven profesorem dějin jihovýchodní Evropy a Blízkého východu a od 1. června 1966 zde vedl nově zřízený Kabinet balkanistiky a hungaristiky vybudovaný při Katedře dějin střední, jihovýchodní a východní

¹ Biografické údaje k životopisu prof. Kabrdy, pokud není jinak uvedeno, čerpám z vlastního rukopisného životopisu prof. Kabrdu a dalších dokumentů uložených v Archivu brněnské university a filosofické fakulty v Brně.

Evropy. S tímto kabinetem měl velkorysé plány, chtěl jej učinit domácím i mezinárodním střediskem balkanistických studií, připravoval I. celostátní symposium československých balkanistů a hungaristů na sklonku roku 1969 v Brně^{1a} i vydávání celostátního balkanistického a hungaristického bulletinu pod patronací kabinetu. Toho všeho se však již nedožil.

K Brnu směřoval prof. Kabrda již od roku 1939, kdy přijal na podzim místo profesora na reálném gymnasiu v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě. Toto místo musel opustit pro nebezpečný konflikt s pověstným protektorátním inspektorem Wernerem, který jej dal suspendovat v r. 1942 z vyučování dějepisu na všech protektorátních středních školách.²

Jako významný místní opoziční činitel byl také prof. Kabrda zvolen po osvobození prvním předsedou Svazu československo-sovětského přátelství v Havlíčkově Brodě v červenci 1945. Jeho cesta však tehdy již směřovala znovu do Paříže, kde studoval v archívech a poslouchal přednášky na Sorboně. Zde připravil do tisku monografii o turecko-francouzských stycích v době Napoleonově, kterou vypracoval již před válkou na orientalistické škole v Paříži. Reciproční stipendium francouzské vlády, které užíval od 1. listopadu 1945 do 31. října 1946, umožnilo mu rovněž připravit habilitační spis, jež dokončil po návratu do vlasti a obhájil 13. června 1947 na filosofické fakultě v Brně. Pro tuto fakultu byl také ministerstvem školství ustanoven od 1. srpna 1953 docentem pro obor dějin jihovýchodní Evropy a Blízkého východu. Třeba připomenout, že souběžně s lektorskými kursy turečtiny a přednáškami z obecných dějin na filosofické fakultě, jež zahájil ve školním roce 1947—1948 přednáškou Dějiny osmanské říše v 15.—16. století, přednášel J. Kabrda v letech 1947—1950 rovněž na pedagogické fakultě v Brně.

Brno se stalo již Kabrdovým osudem, ač ještě po svém příjezdu z Paříže uvažoval o přesídlení do Prahy, kam byl zván i později na sklonku padesátých a počátku šedesátých let do Orientálního ústavu a na filosofickou fakultu Karlovy university jako náš přední turkolog-historik, predestinovaný nástupce akademika Rypky. Ke Kabrdově odchodu z Brna však nedošlo, přestože tu jako orientalista byl osamocen. Naopak Kabrda zůstal Brnu věren i přes obtíže pravidelného dojíždění z Havlíčkova Brodu, města, které mu přirostlo k srdci i pro harmonické rodinné prostředí havlíčkobrodského domova, jež mu vytvořilo zvláště příznivé podmínky pro vědeckou práci, při níž využíval výsledků svých dlouholetých badatelských pobytů v cizině, které po roce 1948 doplnil již jen krátkodobými studijními pobyty v Bulharsku, účasti na XXV. mezinárodním kongresu orientalistů v Moskvě (v r. 1960) a dvěma pobyty v Turecku (první v r. 1962 a druhý v r. 1968). Tento poslední turecký pobyt se stal Kabrdovi osudným. Krátce před návratem do vlasti jej postihl srdeční infarkt, který jej po měsíčním pobytu v ankarské nemocnici sklátil v opakovaném náporu 27. května 1968 do hrobu. Odjížděl z Turecka za státních poct, doprovázen projevy tureckého ministra školství, rektora ankarské university i čl. velvyslance v Istanbulu. Bohužel však již nebyl mezi živými.

Prof. Kabrda zahájil svou vědeckou dráhu již v době základní vojenské služby, kdy publikoval v r. 1933 pojednání o vývoji populačních poměrů na Valašsku v letech 1850—1921, a toto období prozkoumal v publikaci vydané o rok později i pro

^{1a} Symposium se uskutečnilo až po Kabrdově smrti v prosinci 1969 za účasti více než sta československých balkanistů. Příspěvky přednesené na symposiu vydal Kabinet balkanistiky a hungaristiky ve sborníku Studia balkanica bohemoslovaca, Brno 1970, 480 stran. (Redigovali Ivan Ďorovský a Richard Pražák).

² Výnos české zemské školní rady v Praze č. III-1759/9 ze dne 28. II. 1942.

celou Moravu.³ Na základě katastrálních obcí tu hleděl zachytit statisticky, a to i podle jednotlivých oblastí, růst moravského obyvatelstva v uvedeném údobí a zjišťoval i příčiny tehdejšího poklesu populace na Moravě.

Turkologická a orientalistická orientace, k níž vedl Kabrdu za jeho pražských studií nejen Jan Rypka, ale i tehdejší profesor slovanských dějin na Karlově universitě v Praze Jaroslav Bidlo, a zejména pak dlouholetý studijní pobyt v Bulharsku, přiměl Kabrdu ke studiu otázek turecké nadvlády na Balkáně. Svá první vědecká pojednání publikoval v bulharštině a kromě řady recenzí na díla známých turkologů a balkanistů — J. Grzegorzewskiho, A. Refika, F. Bajraktareviče, I. Dujčeva a W. L. Wrighta⁴ — to bylo zejména cenné pojednání o problému „ráji“. Důkladným rozbořením termínu „rája“,⁵ jak se ho užívalo v různých, zejména právních tureckých pramenech do pol. 18. století, prokázal Kabrda, že se tento pojem netýká jen nemuslimské ráji, jak se do té doby převážně soudilo, nýbrž že se tímto termínem označovalo v osmanské říši a jí podmaněných zemích až do poloviny 18. stol. vůbec závislé obyvatelstvo, utiskované vrstvy včetně Turků bez rozdílu náboženství a národnosti. „V každém případě“ — napsal Kabrda — „musíme přijmouti závěr, že až do 18. století má pojem rája spíše sociální obsah, neboť vyjadřuje sociálně hospodářský vztah nositelů tohoto názvu k privilegované třídě a nesouvisí s náboženským vyznáním anebo dokonce s národností.“⁶

Tento závěr byl pak plně potvrzen, dalším výzkumem, zejména publikováním tureckých listin z bulharských archívů. Kabrda došel k správným závěrům podle bulharské historičky Cvetkovové⁷ zejména proto, že prozkoumal otázku pojmu rája nejen formálně filologicky, ale že přihlédl také ke konkrétnímu historickému obsahu tohoto termínu se zřetelem na celkovou strukturu osmanské feudální společnosti v tomto období.

Svámi turkologickými publikacemi přispěl J. Kabrda také k objasnění jedné zajímavé otázky bulharských dějin, a sice vztahu řeckého patriarchátu a jeho vůdčích představitelů ke křesťanskému obyvatelstvu v době turecké nadvlády. Nejvýznamnější Kabrdovou studií na tomto poli je jeho monografie „Berát vidinského metropolitů Josefa z r. 1763“ otištěná ve Věstníku Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická, roč. 1937, Praha 1938, 76 stran. V tomto případě jde nejen o vzornou edici tureckého textu zmíněného berátu, nýbrž také o pronikavou studii církevních, hospodářsko-sociálních i kulturních poměrů pravoslavného obyvatelstva na Balkáně v době turecké nadvlády. Vycházejí

³ *Vývoj populačních poměrů na Valašsku v letech 1850—1921*. Lubina roč. XXI, Valašské Meziříčí 1933, č. 45 a 46. — *Vývoj populačních poměrů na Moravě v letech 1850—1921*. Věstník Čsl. akademie zemědělské, roč. X, Praha 1934, č. 2—3, str. 201—205. V prvním případě jde o přepracovnou část doktorské disertace Kabrdovy z r. 1930 a v druhém o resumé této disertace.

⁴ Srov. J. Grzegorzewski, *Z sidzylatow rumelijskich epoki wyprawy wiedeńskiej akta tureckie*. Lwów 1912, str. 408, rec. Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija 1937 (roč. 14—15), str. 267—270. — A. Refik, *Türk idaresinde Bulgaristan*. Istanbul 1933, str. 80, rec. tamtéž, str. 270—272. — F. Bajraktarevič, *Turski dokumenti manastira sv. Trojice kod Plevlje*. Sarajevo 1935, str. 61, rec. tamtéž, str. 272—274. — I. Dujčev, *Avvisi di Ragusa. Documenti sull'impero turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia*. Roma 1935, str. 295, rec. tamtéž, str. 274—276. — W. L. Wright, *Ottoman Statecraft. The Book of Counsel for Vezirs and Governors of Saru Mehmed Pasha, the Defterdar*. Princeton 1935, str. XV—172—135, rec. tamtéž, str. 276—278.

⁵ Rája, *Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija* 1937 (roč. 14—15), str. 172—185.

⁶ Tamtéž, str. 181. Cituje též Bistra Cvetkova, *Godišnik na Bálgarskija bibliografski institut Elin Pelin IV*, 1954, Sofija 1956, str. 159.

⁷ B. Cvetkova, o. c., str. 160.

z tureckých listin, uchovaných v archívu nynější Státní knihovny Vasila Kolarova v Sofii, a zejména tzv. berátů, tj. výsadních listin udělovaných tureckým sultánem pravoslavným metropolitům, zdůraznil Kabrda v této studii význam tureckých pramenů pro poznání dějin pravoslavné církve na Balkáně. Poukázal tu na to, jaké místo zaujímal pravoslavný metropolita ve své eparchii v ohledu církevním i politickém, jaké byly jeho důchody a vztah k tureckým úřadům. Pomocí tureckých pramenů mohl Kabrda podrobněji pojednat o eparchiální církevní správě a o poměru této správy k turecké státní moci, dále probrat otázky církevních daní a poplatků, otázku křesťanských kostelů a klášterů na územích porobených Turky, jež nesměly být za turecké nadvlády znovu stavěny, ale pouze obnovovány a rekonstruovány, čímž byl náboženský život fakticky omezován a udržován na hranici pro Turky žádoucí. Jinak ovšem, jak prokázal Kabrda, Turci projevovali ve svém jednání v podmaněných územích značnou náboženskou snášenlivost a zřízením samostatného patriarchátu zaručili pravoslavným věřícím samosprávu i jistou autonomii. Přes veškerý mohamedánský fanatismus si tak jižní Slované mohli po dlouhá staletí turecké nadvlády uchovat nejen svů, ale také národní svéráz. Národní existence jižních Slovanů byla často více než tureckým režimem ohrožována helenizačními tendencemi cařihradského patriarchátu. Markantní je to zvláště v případě Bulharů.

Kabrdoва práce o berátu vidinského metropolity Josefa z r. 1763 byla příznivě oceněna nejen zahraničními badateli (např. E. Hermanem v *Orientalia Christiana Periodica*, sv. 5 z r. 1939), nýbrž dostalo se jí také domácího uznání v podobě Hennerovy ceny právnické fakulty Karlovy university za rok 1938. Na tuto práci navázal pak Kabrda řadou dlíčích studií. Jednak uveřejnil třetí kapitolu této práce samostatně v bulharském časopise *Duhovna kultura*⁸ a za druhé ještě před válkou vyšla jeho francouzská studie o berátech pravoslavných metropolitů v osmanské říši v 18. století,⁹ týkající se převážně organizace ortodoxní církve v Bulharsku. Výsledkem předválečného bulharského pobytu Kabrdoва byla jeho u nás průkopnická studie „Turecké prameny k bulharským dějinám a jejich zpracování v Bulharsku“¹⁰, v níž podal stručný přehled bulharského historického bádání turkologického zaměření.

Druhá světová válka přerušila na čas Kabrdovu vědeckou práci. Vrátil se k ní až po r. 1945, kdy za svého ročního studijního pobytu ve Francii připravil do tisku již před válkou zpracovanou studii o turecko-francouzských vztazích v době egyptského tažení Napoleonova v letech 1798—1799¹¹, doporučenou k uveřejnění v *Cahiers de la Société Asiatique* rektorem pařížské orientalistické školy J. Denym. Tato studie zpracovává několik fermanů, nalezených v sidžillech, které byly uloženy v Orientálním oddělení dnešní Státní knihovny Vasila Kolarova v Sofii i v archívech pařížských. Tyto fermany se týkaly většinou represálií proti Francouzům za válečného stavu mezi Vysokou portou a Francií. Šlo o otázku v historické literatuře již často zpracovanou, avšak Kabrdovou zásluhou zůstane, že k ní využil dosud málo dotčených sofijských sidžillů a upozornil na jejich význam pro studium mezinárodně politických otázek v arabské sféře osmanské politiky na konci 18. století.

⁸ *Položenieto na mitropolite v tehnite eparchii v tursko vreme*. *Duhovna kultura* (Sofija 1937), kn. 83, str. 842—851.

⁹ *Sur les bérats des métropolités orthodoxes dans l'ancien Empire ottoman au XVIIIe siècle*, *Izvestija na Bălgarskoto istoričesko družestvo* (16—18), Sofija 1939, str. 259—268.

¹⁰ *Časopis Archívni školy* (roč. 15—16), Praha 1939, str. 200—231.

¹¹ *Quelques firmans concernant les relations franco-turques lors de l'expédition de Bonaparte en Egypte (1798—1799)*. *Cahiers de la Société Asiatique*, X, Paris 1947, str. 90.

Tato monografie tvořila pak třetí část Kabrdova habilitačního spisu, k němuž kladl základy nejen ve Francii, ale hlavně už před válkou v Bulharsku. Habilitační spis Kabrdův se nazýval „Studie z dějin balkánských zemí v turecké době“ a kromě této třetí části obsahoval část první „Staré turecké registry v sofijské Národní knihovně a jejich význam pro dějiny jižních Slovanů“ a část druhou, napsanou francouzsky pod titulem „L' historiographie bulgare et les sources historiques turques“¹², jež vznikla rozšířením a prohloubením jeho starší české studie „Turecké prameny k bulharským dějinám a jejich zpracování v Bulharsku“, která vyšla v českém znění v Časopise archívni školy v r. 1939.

První část Kabrdovy habilitace je zaměřena na rozbor tureckého listinného materiálu k bulharským dějinám v době turecké nadvlády, který se zachoval v Národní knihovně (dnes v Státní knihovně Vasila Kolarova) v Sofii. Zvláštní péči věnoval Kabrda kádíským registrům tzv. sidžillům, zahrnujícím celou řadu důležitých typů tureckých listin (fermany, beráty, hůdžety aj.), které Kabrda rozebral zejména po stránce obsahové a ukázal na jejich význam pro poznání dosud neřešených problémů balkánských dějin, zvláště sociálního a hospodářského vývoje v 17.—19. století. Vcelku lze tuto část Kabrdovy práce hodnotit jako kritický úvod do dějin jihovýchodní Evropy a osmanské říše v tomto období.¹³ Oproti diplomatickému rázu této části Kabrdovy habilitace obsahuje její druhá část rozbor literatury a pramenných edic o tureckých pramenech k dějinám Bulharska.

Z Kabrdovy habilitace, předložené k obhajobě v r. 1947, vznikla pak celá řada dílčích studií uveřejněných v našich i zahraničních časopisech. Ve stati psané k sedmdesátinám bulharského akademika N. V. Michova¹⁴ ocenil Kabrda význam jeho vynikajících bibliografických děl pro poznání dějin jihovýchodní Evropy a Blízkého východu, zejména jeho čtyřsvazkových edic pramenů k dějinám Turecka a Bulharska, demografické bibliografie k bulharským a tureckým dějinám v 18. a 19. stol. i bibliografie článků o Bulharsku a Turecku v německých, anglických, francouzských a italských periodikách.¹⁵ Při příležitosti 75. narozenin akademika Michova věnoval J. Kabrda dalším dílům tohoto světově proslulého bulharského bibliografa nové stati, zaměřené zejména na prameny k hospodářským dějinám Bulharska v době rozkvětu tureckého feudalismu.¹⁶

¹³ Viz J. Macúrek, I. c., str. 133.

¹² Tato část Kabrdovy habilitace leží ve svém celku dosud v rukopise. Viz o ní J. Macúrek, Naše věda, roč. 25 (1947), č. 3—4, str. 132—133. Tuto práci prof. Kabrda později rozšířil v samostatný spis, který je dnes téměř beze zbytku připraven k vydání.

¹⁴ *Bibliografické pomůcky k dějinám jihovýchodní Evropy a Blízkého východu*. ČČH (roč. 50, 1947—1949, díl. II), Praha 1949, str. 103—128.

¹⁵ N. V. Michoff, *Sources bibliographiques sur l'histoire de la Turquie et de la Bulgarie (Bibliografski iztočniki za istorijata na Turcija i Bilgarija)*, 4 sv., Sofija 1914—1934; týž; *La population de la Turquie et de la Bulgarie au XVIIIe et au XIXe siècle. Recherches bibliographico-statistiques (Naselenieto na Turcija i Bilgarija prez XVIII i XIX v. Bibliografskostatistični izsledvanija)*, 4. sv., Sofija 1915—1935; týž; *Bibliographie des articles de périodiques allemands, anglais, français et italiens sur la Turquie et la Bulgarie*. Sofija 1938.

¹⁶ *Prameny k hospodářským dějinám Bulharska v době rozkladu tureckého feudalismu. Nová díla akademika N. V. Michova*. SPFFBU 1954 (roč. III), C 1, str. 71—91; *Prameny k dějinám hospodářského vývoje na Balkáně v 2. pol. 19. stol.* ČsČH 1955 (roč. III), str. 174—177; *Izvori za stopznskata istorija na Bilgarija v perioda na rozloženieta na turskija feudalizim*. Izvestija na Viššija finansovo-stopanski institut, kn. I, Svištov 1955, str. 102—114; Kabrda tu rozebral zejména tyto tři významné pramenné edice N. V. Michova, *Contribution à l'histoire du commerce bulgare. (Documents officiels et rapports consulaires)*. I. *Rapports consulaires belges*. Sofija 1941, str. 162; *Beiträge zur Handelsgeschichte Bulgariens. (Offizielle Dokumente und*

Z dalších studií Kabrdových třeba upozornit zvláště na jeho důkladný rozbor kádíských registrů tureckých ze Sofie a Vidinu,¹⁷ které jsou cenným pramenem nejen pro dějiny Bulharska za turecké nadvlády v 17.—19. stol., ale dotýkají se i mezinárodních styků osmanské říše. Svou filologickou spolehlivostí tvoří východisko k dalšímu bádání v této oblasti. V jiné studii¹⁸ upozornil Kabrda také na význam tureckých kádíských registrů pro ruské dějiny a rusko-turecké vztahy v 18. století. Vydal a rozebral tu několik fermanů vztahujících se k pruskému tažení v r. 1711. Pro význam těchto dokumentů pro rumunské dějiny ocenili tento Kabrdův článek příznivě i v Rumunsku (např. profesor Guboglu v čas. Studii, roč. 1955). Problematikou turecké nadvlády v Bulharsku se zabýval Kabrda v obsažném článku v čas. Byzantinoslavica v r. 1954,¹⁹ oceněném zvláště bulharskými vědci (Cvetkova, Mijatev aj.), v němž naznačil hlavní úkoly, jež čekají badatele především na poli hospodářských a správních dějin, a zdůraznil potřebu studia turecké paleografie a diplomatiky.

Tematický celek tvoří tři Kabrdovy studie, věnované v podstatě církevnímu zdanění bulharského obyvatelstva v době turecké nadvlády. První z nich,²⁰ která vyšla již v r. 1955, se soustředila k 17. stol., a sice k otázce tureckých dokumentů, vztahujících se na církevní dávky bulharského obyvatelstva v oblastech spravovaných tehdy vidinským metropolitou Simeonem a sofijskými metropolitami Meletiem a Auxentiem; další dvě²¹ pak k fiskálnímu právu sofijských a vidinských metropolitů v 18. stol. Celkem tyto studie uveřejňují 30 tureckých listin z tohoto období převážně v doslovném a komentovaném překladu. Kdežto první se opírá hlavně o fermány a hüdžety, další dvě nás seznamují s beráty a málo známými typy tureckých listin tohoto období (bujurdu a mürasele). Kromě své diplomatické hodnoty mají tyto studie i značnou cenu historickou, neboť na základě rozboru daňového zatížení bulharského obyvatelstva církevní vrchností potvrzují nejen skutečnost, že nositelem hlavního ekonomického tlaku na podmaněné vrstvy bulharského lidu byli turečtí feudálové, ale dokládají zároveň jisté autonomní postavení pravoslavné církve a politická i církevně správní práva pravoslavných metropolitů v jejich eparchiích. Doplňují a rozvíjejí v tomto směru nejen průkopnickou Kabrdovu monografii o berátu vidinského metropolity Josefa, ale také studie Hermanovy a Scheelovy²²

Konsularberichte). II. *Österreichische Konsularberichte*. I. Bd. Sofia 1943, str. 461; *Contribution à l'histoire du commerce de la Turquie et de la Bulgarie*. III. *Rapports consulaires français. Documents officiels et autres documents*. Svichtov 1958, str. 813.

¹⁷ *Les anciens registres turcs des cadis de Sofia et de Vidin et leur importance pour l'histoire de la Bulgarie*. Archiv Orientální (roč. XIX), Praha 1951, č. 3—4, str. 329—392, 642—643.

¹⁸ *Nový zdroj pramenů k ruským dějinám. (Turecké kádíské registry)*. Sborník prací fil. fak. brněnské university (dále SPFFBU), II/2—4, Brno 1953, str. 237—260.

¹⁹ *Les problèmes de l'étude de l'histoire de la Bulgarie à l'époque de la domination turque*. Byzantinoslavica (roč. XV), Praha 1954, č. 2, str. 173—208.

²⁰ *Les documents turcs relatifs aux impôts ecclésiastiques prélevés sur la population bulgare au XVIIe siècle*. Archiv Orientální (roč. XXIII), Praha 1955, str. 136—177.

²¹ *Les documents turcs relatifs aux droits fiscaux des métropoles orthodoxes en Bulgarie au XVIIIe siècle*. Tamtéž (roč. XXVI), Praha 1958, č. 1, str. 59—80 a *Dva berata na sofijskija i vidinski mitropoliti ot pđrva polovina na XVIII vek*. Izvestija na Instituta za bǎlgarska istorija (roč. VIII), Sofija 1958, str. 377—404.

²² E. Herrman, *Das bischofliche Abgabewesen im Patriarchat von Konstantinopel vom XI. bis zur Mitte des XIX. Jahrhunderts*. Orientalia Christiana Periodica, Vol. V., No 3—4, Roma 1939, str. 434—513 a H. Scheel, *Die staatsrechtliche Stellung der ökumenischen Kirchenfürsten in der alten Türkei. Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen Verfassung und Verwaltung*. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jg. 1942, Phil.-hist. Klasse, No. 9, Berlin 1943.

a opravují některé staré omyly Ichčieovy.²³ K těmto studiím se váže i Kabrdova kritika práce, V. Nikolaeva, uveřejněná v Bulharsku.²⁴

Prof. Kabrdovi náleží rovněž zásluha o soustavné referenství o historické vědě balkánských národů v našich i zahraničních časopisech. Toto zpravodajství se týkalo hlavně Bulharů. Sem spadá např. programový článek o nových úkolech bulharské historické vědy po r. 1944, který tvoří přehled základních tendencí poválečné bulharské historiografie,²⁵ a jeho konkrétní rozvedení ve stati „Nové úspěchy bulharské historické vědy“²⁶ z r. 1952, jež je dodnes cenná svým přehledem činnosti bulharských historických institucí a časopisů i základní historické produkce podle jednotlivých tematických celků.

V polském příspěvku o bulharské orientalistice z r. 1956²⁷ podal Kabrda jeden z nejuplněnějších přehledů bulharské turkologie v slovanských jazycích. Počínaje historicky významnou edicí a překladem 600 tureckých dokumentů týkajících se rilského monastýru od D. A. Ichčieva (*Turskite dokumenti na Rilskija monastir*, Sofija 1910, str. 819), upozornil na veskerou produkci bulharské turkologie až po moderní práce P. Mijateva, G. Gaľabova, B. Nedkova, B. Cvetkovové aj. Edice tureckých pramenů k bulharským dějinám sledoval i v dalších příspěvcích, které vyšly ve Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university, Československém časopise historickém i v *Historickém časopise na Slovensku* a zabývaly se rovněž nejnovějšími díly bulharské historiografie. Z pramenných edic to byly zejména dokumenty z tureckých státních archívů (z fondů bývalého velkovezíratu a někdejší sultánské státní rady) i jiné dokumenty období turecké nadvlády v Bulharsku,²⁸ akta z archívu Konstantina Jirečka,²⁹ a z ostatní produkce vesměs jednotlivé časopisecké příspěvky, které by bez Kabrdova recenzenství zřejmě unikly naší pozornosti, jako např. studie B. Cvetkovové o otroctví v osmanské říši, S. Michajlova o archeologických vykopávkách v Plisce, jež potvrdily Jirečkův názor, že první hlavní město bulharského státu nutno hledat v rozvalinách nedaleko města Novi Pazar, B. Primova o společensko-politických názorech bogomilů aj. Kabrda seznámil české čtenáře i se soudobou bulharskou interpretací názorů Marxe a Engelse na otázku jižních Slovanů a psal rovněž o studiích dotýkajících se moderních bulharských dějin.³⁰

²³ Jedná se zejména o tyto studie Ichčieovy: *Materijali za istorijata ni pod tursko robstvo*. Izvestija na Bălgarskoto istoričesko družestvo v Sofija I, 1905, str. 117–129 a *Turski dokumenti za Sofijskata eparchija*. Pregled I, Sofija 1907, str. 218–225, 383–398 a Pregled II, Sofija 1908, str. 28–30.

²⁴ *Beležki vărku statijata na Vs. Nikolaev „Edin berat na sultan Selim III. za ljutičkija (ortak-jojskija) mitropolit Grigorij ot 1796 g.“*. Izvestija na Instituta za bălgarska istorija (kn. VII), Sofija 1957, str. 440–446.

²⁵ *Nové úkoly bulharské historické vědy*. Časopis Matice moravské (roč. 71), Brno 1952, č. 1–2, str. 130–140.

²⁶ Tamtéž, č. 3–4, str. 391–413.

²⁷ *Orientalistyka bulgarska*. Przegląd Orientalistyczny, č. 3 (19), Warszawa 1956, str. 369–378.

²⁸ *Dokumenty iz turskite dăždavni arhivi I (1564–1872)*. Sofija 1940, str. 516, II (1863–1909), Sofija 1942, str. 308; *Položenieto na bălgarskija narod pod tursko robstvo*. Sofija 1953, str. 464. *Turskoto agrarno zakonodatelstvo i administrativnite dejstvija po pozemleneta i danăčnata registracija v Dunavskija vilaet ot 1858 do 1887 g.* Sofija 1959, str. 156 aj. Srov. Josef Kabrda, *Nové edice tureckých pramenů k bulharským dějinám*. SPFFBU, C 5, Brno 1958, str. 136–147 a *Další edice tureckých pramenů k bulharským dějinám*. Tamtéž, C 11, Brno 1964, str. 219–225.

²⁹ P. Mijatev, *Iz archiva na Konstantin Ireček*. Sofija 1953, str. 487. Rec. J. Kabrda, *Slavia* (roč. XXIV), Praha 1955, č. 1, str. 107–113.

³⁰ Srov. Josef Kabrda, *Z nejnovější bulharské historické tvorby*. ČsČH 1954 (roč. II), č. 3, str. 555–556; *Z bulharských historických časopisov*. Historický časopis 1955 (roč. III), č. 4, str.

V přehledné stati *L'étude du féodalisme turc-ottoman dans l'historiographie bulgare*³¹ probral Kabrda jednotlivé práce bulharských historiků týkající se osmanského-tureckého feudalismu a zvláště jeho nadvlády v Bulharsku a to od studií Ichčievových po poválečná díla Gäläba D. Gäläbova, Bistry A. Cvetkovové a Very P. Mutafčievové, důležitá zvláště z hlediska sociálněhospodářských dějin, neboť přispěla k hlubšímu poznání sociální a hospodářské struktury osmanské říše rozбором feudální pozemkové držby a renty, fiskální politiky atd.

Významné jsou také Kabrdovy příspěvky seznamující nás s výsledky jugoslávské historiografie.³² Důležité jsou jeho přehledy činnosti jugoslávských orientalistů; zdůraznil zvláště význam studií Br. Djurdjeva, N. Filipoviće a H. Hadžibegiće, zkoumajících na základě tureckých dokumentů sociálně hospodářskou strukturu osmanského panství na Balkáně (daňové zatížení nemuslimského obyvatelstva, ráz jednotlivých poplaktů — džizja aj., náboženské nadace — vakfy, povaha tímáru v Bosně a Hercegovině aj.). Speciální pozornost přitom věnoval činnosti Orientálního ústavu v Sarajevu a jeho časopisu *Prilozi za orientalnu filologiju i istoriju jugoslavenskoga naroda pod turskom vladavinom*.³³

Zvláště přitahovala Kabrdu makedonská historiografie, jejíž nadějný rozmach si velmi vážil, a snažil se na její úspěchy neustále upozorňovat i československou vědeckou veřejnost. Všiml si jak historických čítanek k makedonským dějinám, vydávaných L. Lapem, tak studie k feudálním povstáním v Makedonii v 16. a 17. stol. od D. Mireho, prací k 50. výročí známého ilidenského povstání z r. 1903 a k vývoji dělnického hnutí v Makedonii do balkánských válek a upozornil také na problém makedonské menšiny v Egejské Makedonii, jak jej ventilovaly v řadě publikací jugoslávští historikové.³⁴ Zdůraznil význam činnosti Historického ústavu ve Skopji

³¹ 658—659; *Otázka jižních Slovanů v pojetí Marxe a Engelse*. SPFFBU, C 1, Brno 1954, str. 92 až 100 a dále Kabrdovy zprávy v ČsČH 1955 (roč. III), str. 334, 338, 343—344 a 1956 (roč. IV), str. 160, 165, 340.

³² SPFFBU, C 9, Brno 1962, str. 129—144. Z posuzovaných děl připomeňme právně historickou edici Gäläba D. Gäläbova *Turski izvori za istorijata na pravoto v bälgarskite zemi I*. Sofija 1961, str. 335; monografii Bistry A. Cvetkovové, *Prinos kām izučavaneto na turskija feodalizm v bälgarskite zemi prez XV—XVI v*. Izvestija na Institutu za bälgarska istorija V, Sofija 1954, str. 71—153, VI, Sofija 1956, str. 115—191 a studie Very P. Mutafčievové, *Feodalnata renta, prisvojavana ot lennija dāržatel v Osmanskata imperija, s ogleđ na našite zemi prez XV—XVI v*. Tamtéž VII, Sofija 1957, sti. 163—204 a *De l'exploitation féodale dans les terres de population bulgare sous la domination turque au XVe et XVIe siècle*. Études historiques à l'occasion du XIe Congrès international des sciences historiques, Sofija 1960, str. 145—170.

³³ Srov. Josef Kabrda, *Nová syntéza dějin národů Juhoslávie v období raného a rozvířitého feudalizmu*. Historický časopis 1956 (roč. IV), č. 4, str. 567—570 (o prvním svazku díla Historija naroda Jugoslavie, Zagreb 1953, str. 891); též *Srpski Istoriski časopis*, tamtéž, 1957 (roč. V), č. 2, str. 288—290; též, *Historijski zbornik — roč. I—VII (1949—1955)*. ČsČH 1957 (roč. V), str. 781—783 a *Z minulosti národů Jugoslávie*. Slovanský přehled 1957, (roč. 43), č. 5, str. 157—158.

³⁴ Srov. Josef Kabrda, *Les études orientales en Yougoslavie. L'activité de l'Institut Oriental à Sarajevo*. Archiv Orientální 1957 (roč. XXV), Praha 1957, č. 1, str. 146—155 a *Z juhoslovenských historických časopisov*. Historický časopis 1955 (roč. III), č. 4, str. 663—664.

³⁵ Josef Kabrda, *Úspechy macedónskej historiografie*. Tamtéž 1956 (roč. IV), č. 4, str. 557—562 Kabrda tu posuzuje zejména historickou čítanku sestavenou L. Lapem, *Odbrani četiva za istorijata na makedonskijot narod I—II*. Skopje 1951, 1953; studii D. Mireho, *Vostanija i dviženija vo Makedonija vo vtorata polovina na XVI i početokot na XVII vek*. Skopje 1951; publikaci *Ilidenski zbornik 1903—1953*. Skopje 1953; monografii D. Zografského, *Za rabotnikoto dviženija vo Makedonija do Balkanskata vojna*. Skopje 1950; kolektivní dílo *Egejska Makedonija vo našata istorija*. Skopje 1951 a knihu L. Mojsova, *Okolu prašanjeto na makedonskoto nacionalno malcinstvo vo Grcija*. Skopje 1954.

a jeho orgánu Glasnik na Institutot za nacionalna istorija, vydávanéto od r. 1957.³⁵

Vzhledem k svému záměření turkologického věnovával Kabrda nejvíce pozornosti příspěvkům ke studiu osmansko-tureckého feudalismu v Makedonii v 15. a 16. stol.³⁶ a edicím tureckých pramenů k dějinám Makedonie.³⁷ Vyzval zejména pětisvazkovou edici makedonského turkologa Panty Džembazovského, který vybíral a přeložil ze šidžillů bitolských kádiů na 500 tureckých dokumentů z let 1800—1839,³⁸ jež měly i širší evropský význam a seznamují nás např. s berátem Selima III. o utvoření „Republiky sedmi (jenských) ostrovů“ z r. 1800, s dokumenty k rebelii vidinského paši Pašabanoglu, k srbskému povstání, rusko-tureckým válkám, řeckému povstání v 20. letech 19. století a jiných událostem, jež bezprostředně působily i na dějiny makedonské. Z dalších edic Kabrda ocenil Matkovského tematickou edici k činnosti hajduků v kraji bitolském³⁹ i systematické vydávání tureckých pramenů k dějinám makedonského národa, zahájené v r. 1963.⁴⁰ Zároveň se zaměřil na jednotlivé speciální edice, jako např. vydání registrů zv. Mühin me defterleri („registry důležitých záležitostí“), obsahujících nařízení státní rady různým úřadům v hlavním městě i v provinciích,⁴¹ edice vakfij, zakládacích nadačních listin islámských dobročinných — vakfů,⁴² a edice kánunnáme pro makedonská území, jež byla za osmansko-tureckého panství začleněna do různých sandžaků; z jejich kánunnáme je nejlépe znám zákoník ochridského sandžaku rozkládajícího se převážně v Albánii.⁴³

Také albánské historiografii věnoval prof. Kabrda recenzentskou pozornost — zvláště do té doby, než si vychoval žáka-albanistu Pavla Hradečného — a to jak četným pracem o Skanderbegovi, tak i úsekům jeho vlastního bádání odlehlým, kupříkladu studiím o boji Albánců proti italské kupači v r. 1920, červnovému chrčnickému revolučnímu hnutí v Albánii r. 1924 aj.⁴⁴ Bez povšimnutí nenechal

³⁵ *Z makedonské historiografie*. Sborník Matice moravské 1960 (roč. 79), str. 291—294, kde pojednává Kabrda o obsahu prvních tří ročníků čas. Glasnik na Institutot za nacionalna istorija.

³⁶ *Nové příspěvky ke studiu feudalismu v Makedonii v 15. a 16. století*. Sborník Matice moravské 1961 (roč. 80), str. 322—325.

³⁷ *Edice tureckých pramenů k dějinám Makedonie*. SPFFEU, C 13, Bino 1966, str. 176—182; *Edice tureckých pramenů k dějinám Makedonie II*. Tamtéž, C 14, Bino 1967, str. 164—167;

³⁸ *Panta Džembazovski, Turski dokumenti za makedonskata istorija I—V (1800—1839)*. Skopje 1951—1958, 170, 204, 125, 169, 220 stran.

³⁹ *Alex. Matkovski, Turski izvori za ajdutstvo i aramistvo vo Makedonija I (1650—1700), II (1650—1700)*. Skopje 1961, 128, 140 str.

⁴⁰ *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod. Serija I, 1607—1699. Tom I. 6. juni 1607—30 maj 1623*. Skopje 1963, 167 str. + faksimilia 117 dokumentů; *Tom II. 1627—1635*. Skopje 1966, str. LXIII, 196 + faksimilia 116 listin.

⁴¹ *D. Šopovová, Makedonija vo XVI i XVII vek. Dokumenti ot carigradskite arhivi (1557—1645)*. Skopje 1955, str. 142.

⁴² *H. Kaleši, Najstarija vakufnama u Jugoslaviji, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavincem X—XI*. Sarajevo 1961, str. 55—73 aj.

⁴³ Zatím jsou známy tři varianty osmanského zákoníku ochridského sandžaku. Značně chybný přepis původního textu latinkou pořídila H. Tunçerová, *Osmanli Imparatorluğunda toplal hukuku, arazi kanunlari ve kanun aciklamalari*. Ankara 1962, str. 299—302; jde o Kánunnáme ochridské livy, jež bylo zachyceno v defteru z r. 1583. Jiné ochridské kánunnáme (Ochridský kánun) bylo zapsáno v defteru z r. 1613 a turecký text tohoto kánunnáme vydal latinkou Ö. L. Barkan, *XV ve XVIinci asirlarda Osmanli Imparatorluğunda zirai ekonominin hukukii ve mali esaslari. I. Kanunlar*. Istanbul 1945, str. 292—296. A konečně existuje třetí varianta zmíněného kánunnáme (Kánunnáme ochridské livy), již uveřejnila D. Bojanovičová v čas. Glasnik na Institutot za nacionalna istorija, Skopje 1959, roč. III, č. 1, str. 285—295.

⁴⁴ *Srov. Josef Kabrda, Z albánskej historiografie*. Historický časopis 1955 (roč. III), č. 4, str. 661—663 a Kabrdovy zprávy o studiích K. Frashëriho a S. Spurzy v ČsČH 1955 (roč. III), str. 343 a ČsČH 1956 (roč. IV), str. 168—169.

ani výsledky maďarské turkologie a byzantologie, zvláště dílo akademika Gyuly Moravcsika „Byzantinoturcica“, jež v prvním svazku svým rozбором byzantských pramenů od konce 4. do poloviny 16. stol., důležitých pro dějiny tureckých národů, tvoří významnou příručku pro celé dějiny východní Evropy, stejně tak jako bohaté turecko-řecké onomastikon ve 2. svazku, kde autor píše o byzantských pramenech z hlediska paleografického. Vysoko ocenil Kabrda také spisy L. Feketeho a Gy. Káldyho-Nagye.⁴⁵

Dokladem širokého záběru Kabrdova recenentství jsou i jeho statě o nejnovějších knihách z osmansko-turecké paleografie a diplomatiky, jako např. o přehledu osmansko-turecké diplomatiky od polských učenců A. Zajaczkowskiho a J. Reyehmana a přehledu osmansko-turecké paleografie a diplomatiky rumunského turkologa Mihaila Guboglua, které náleží k nejmodernějším příručkám svého druhu.⁴⁶

Od konce 50. let proslul J. Kabrda i jako recenent turkologických prací v zahraničních vědeckých časopisech, kde recenzoval např. významné turkologické práce a edice od M. Guboglua, G. D. Gálábova a H. W. Dudy, U. Heyda a od L. Feketeho a Gy. Káldyho-Nagye.⁴⁷

Důkladnější probrání Kabrdových recenzí a zpráv dokládá názorně, o jak zásluhou činnost šlo. Tato část jeho vědecké tvorby je významná i proto, že mu vytvářela nové zázemí k jeho dalším výzkumům.

Důležitou složkou Kabrdova vědeckého díla jsou jeho edice, rozbor a výklad významných tureckých pramenů, tzv. kánúnáme, hospodářsko-správních zákoníků pro jednotlivé balkánské a podunajské sandžaky osmanské říše. Zdá se, že na tomto úseku turkologie došel Kabrda ze všech evropských badatelů nejdále, neboť jeho

⁴⁵ Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica. I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkervölker. II. Sprachreste der Türkervölker in den byzantinischen Quellen.* Budapest 1942, 1943, str. 379, 327. Kabrda uveřejnil o tomto díle jednak podrobnou recenzi v čas. *Byzantinoslavica*, Praha 1949 (roč. X), č. 1, str. 106–113 a za druhé stručnější recenzi do čas. *Historický časopis* 1956 (roč. IV), č. 4, str. 577–578. Na jednu drobnější studii Moravcsikovu *Ungarisch-byzantinischen Beziehungen zur Zeit des Falles von Byzanz.* Acta Antiqua Academiae scientiarum hungaricae II, 1954, fasc. 3–4, str. 349–360, upozornil Kabrda v *ČsČH* 1955 (roč. III), str. 706. Víz též jeho recenzi *Nové příspěvky maďarské turkologie k dějinám tureckého panství v Uhrách.* SPFFBU, C 12, Brno 1965, str. 182–186. Tato recenze rozebírá díla L. Feketeho, *Die Siyâgat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung I–II.* Budapest 1955, str. 910+104 faksimilia a L. Feketeho a Gy. Káldyho-Nagye, *Rechnungsbücher der türkischen Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550–1580.* Türkischer Text. Budapest 1962, str. 839.

⁴⁶ A. Zajaczkowski—J. Reyehman, *Zarys dyplomatyki osmansko-tureckiej.* Warszawa 1955, str. 166 a M. Guboglu, *Paleografia și diplomatia turco-osmană. Studiu și album.* București 1958, str. 352. Prvou práci recenzoval Kabrda slovensky v *Historickém časopise* 1956, roč. IV, č. 1, str. 138–140 a druhou francouzsky pod názvem *Une nouvelle contribution à l'étude de la paleographie et de la diplomatique turque-ottomane* v SPFFBU, C 7, Brno 1960, str. 161–169.

⁴⁷ M. Guboglu, *Paleografia și diplomatia turco-osmană. Studiu și album.* București 1958, str. 352; Kabrdova recenze vyšla pod názvem *O nouă contribuție la studiul paleografiei și diplomaticii turco-osmane.* Studii, roč. XII, București 1959, č. 6, str. 190–197. Toto rumunské znění je totožné s Kabrdovou recensí uvedenou v poznámce 46. — G. D. Gálábov—H. W. Duda, *Die Protokollbücher des Kadiamtes Sofia.* München 1960, str. VIII, 462; Kabrdovy recenze vyšly v čas. *Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft*, Jg. 83, Heft 7–8, Juli–August 1962, Berlin 1962, str. 677–679 a *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, roč. CXIII, Wiesbaden 1963, č. 2, str. 305–307. — U. Heyd, *Ottoman Documents on Palestine 1552–1615. A Study of the Firman according to the Mühimme Defteri.* Oxford 1960, XVIII, 204 str.; Kabrdova recenze vyšla v čas. *Oriens*, roč. XVII, Leyden 1964, str. 247–248. — L. Fekete—Gy. Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher der türkischen Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550–1580. Türkischer Text.* Budapest 1962; Kabrdova recenze byla uveřejněna v čas. *Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft*, Jg. 87, Berlin 1966, str. 429–430.

úsilí směřovalo k osvětlení jednotlivých kánunnáme na co nejširším balkánském i podunajském teritoriu. Pravda, Kabrda vycházel spíše z edičního a komentátorského přístupu a při své známé preciznosti se jen ojediněle odvažoval širších syntetičtějších soudů, k nimž si teprve připravoval půdu, přesto však jsou jeho výsledky díky širokému záběru teritoriálnímu i časovému pro budoucí syntézu cennější než mnohé znamenité práce předchozí, jež se zatím ponejvíce omezily na 16. století, byly většinou zaměřeny na jednu oblast a postrádaly Kabrdovy srovnávací metody. Platí to do značné míry i o jinak vynikajících a průkopnických pracích L. Feketeho, Ö. L. Barkana a Br. Djurdjeva, jež představují v tomto směru beze sporu evropskou špičku.⁴⁸

První významnou studii, která shrnovala dosavadní výsledky bádání o tureckých kánunnáme pro oblast bulharskou, byl Kabrdův příspěvek ve sborníku na počest 60. narozenin akademika Michova, který vyšel r. 1959 v Sofii.⁴⁹ Tuto stať rozvedl Kabrda ve studii zaměřené k problematice studia feudalismu v Bulharsku v 16. stol. se zvláštním zřetelem ke kánunnáme nikopolského sandžaku a uveřejněné r. 1960 ve Slovanských historických studiích.⁵⁰ Obsah práce tu přesahuje její název, neboť tato studie se dotýká v podstatě celého prvního období turecké nadvlády v Bulharsku od konce 14. století a na základě známých tureckých kánunnáme pro bulharské sandžaky osmanské říše rozebírá autor podstatné znaky turecko-osmanského feudalismu v této oblasti, zejména tímársko-sipáhský systém, typy jeho beneficí a jednotlivých dávek tvořících feudální rentu. Rozebírá tu také text nikopolského kánunnáme z doby vlády sultána Sulejmana I., zaznamenaný v jednom z katastrálních defterů v Archívu předsednictva vlády v Istanbulu, odkud jej přetiskl v r. 1945 prof. Ö. L. Barkan,⁵¹ a uveřejňuje i jeho faksimile. Toto kánunnáme bylo částečně známo již ze starého německého překladu Hammerova,⁵² pořízeného z jiné předlohy, z bulharského překladu B. Cvetkovové,⁵³ ruského překladu A. S. Tveritinovové⁵⁴ i tureckého textu, publikovaného H. Tunçerovou⁵⁵. V publikovaných textech i překladech nikopolského kánunnáme bylo však mnoho omylů a nepřesností, a proto J. Kabrda uveřejnil po letech toto kánunnáme znovu a rozšířil je o řadu dalších článků, obsažených navíc v jiném nikopolském zákoníku podobného znění a pocházejícího rovněž z 16. století. Kritické vydání Kabrdovo v komentovaném francouzském překla-

⁴⁸ Ze syntetizujících a programových prací těchto vědců jsou významné zvláště studie Ö. L. Barkana, *XV ve XVIinci asirlarda Osmanlı İmparatorluğunda ziraî ekonomînin hukukî ve mali esasları. I. Kanunlar*. (Právní a finanční baze agrární ekonomiky v osmanské říši v 15. a 16. století. Istanbul 1945; Br. Djurdjeva, *Die Kanunnames der Osmanen und ihre Bedeutung für die Wirtschaftsgeschichte der Balkanländer*. Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine VII, Sarajevo 1956, str. 5–15, a spis L. Feketeho, *Die Siyâgat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung I.—II.* Budapest 1955.

⁴⁹ *Les codes (kanunname) ottomans et leur importance pour l'histoire économique et sociale de la Bulgarie*. Sborník v čest na akademik Nikola V. Michov, Sofija 1959, str. 183–190.

⁵⁰ *K problematice studia feudalismu v Bulharsku v 16. stol. Kanunname nikopolského sandžaku*. Slovanské historické studie III, Praha 1960, str. 215–262.

⁵¹ Viz Ö. L. Barkan, o. c. pozn. 48, str. 267–271.

⁵² J. Hammer, *Des osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung I.* Wien 1815, str. 299–305.

⁵³ B. A. Cvetkova, *Kъм въпроса за pazarnite i pristaništnite mita i taksi v njakoi bûlgarski gradove prez XVI v.* Izvestija na Instituta za istorija, roč. XIII, Sofija 1963, str. 214–220.

⁵⁴ A. S. Tveritinova, *Agrarnyj stroj Osmanskog imperii XV—XVII vv. Dokumenty i materialy*. Moskva 1963, str. 81–86.

⁵⁵ Hadiye Tunçerová, *Osmanlı İmparatorluğunda toprak hukuku, arazi kanunlari ve kanun açiklamalari*. Ankara 1962, str. 127–131.

du je nejmodernější a nejspolehlivější edicí kánunnáme nikopolakého sandžaku,⁵⁶ jež pro svou důležitost již vzbudilo pozornost historiků tolika zemí.

Stejně jako upozornil na význam tureckých kánunnáme pro bulharské dějiny, zdůraznil Kabrda v jiné studii⁵⁷ význam těchto pramenů i pro národní dějiny Albánie v období turecké nadvlády, jež byly dosud málo probádány. Dotýká se tu povahy pozemkové držby, rozlišuje různé typy tureckých vojenských beneficí, pozoruje postavení závislého obyvatelstva a vztahy mezi osmanskými feudály a vykořisťovanou rájou. Na základě dosavadních edic kánunnáme vztahujících se i na Albánii⁵⁸ zabývá se podrobněji feudální rentou a uvádí četné údaje o clech a tržních poplatcích vybíraných v albánských přístavech i ve vnitrozemí. Cenná je také Kabrdova edice tureckého kánunnáme řeckého města Lamie z 16. stol.,⁵⁹ jež se týká převážně feudální renty a svědčí mimo jiné o tom, že desátek nemuslimských rájů byl desetkrát vyšší než desátek rájů muslimských. Podrobně klasifikuje Kabrda jednotlivé poplatky a uvádí jejich turecké názvosloví. Škála feudálních dávek ráji feudální vrchnosti byla velmi rozsáhlá (od dávek z včel, vína a bavlny až po poplatky z pastvy, mlýnů, ba i ze sňatku) a svědčí o velkém rozsahu dávek, třebaže se při nich přihlíželo i k sociálním rozdílům a lze tu hovořit o jekémsi progresivním zdanění podle platebních schopností jednotlivých poplatníků. K obdobným závěrům dospěl Kabrda i ve shora uvedených studiích o turecko-osmanském feudalismu v Bulharsku. Ke studii o kánunnáme města Lamie se přimyká i edice kánunnáme Amfissy, vydaná v SSSR.⁶⁰

Zvláštní skupinu tvoří Kabrdovy edice slovenských kánunnáme, majících osobitý význam pro naše dějiny. Na důležitost tureckých pramenů pro dějiny Slovenska upozornil již maďarský akademik Lajos Fekete a v poslední době se zabývá vydáváním tureckých listin ze Slovenska zvláště Josef Blaskovics.⁶¹ Pro kánunnáme se však specializoval prof. Kabrda, který také upozornil v článku *Les sources turques relatives à l'histoire de la domination ottomane en Slovaquie*,⁶²

⁵⁶ Srov. Josef Kabrda, *Le kánunnáme du sandjak de Nikopol*. SPFFBU, C 14, Brno 1967, str. 43—67.

⁵⁷ *Les codes turcs (kanunname) relatifs à l'Albanie et leur importance pour l'histoire nationale*. SPFFBU, C 6, Brno 1959, str. 55—77. Albánský text tohoto článku vyšel již o rok dříve *Kodet turke (kanunname) në lidhje me Shqipërinë dhe rëndësia e tyre për historinë kombëtare*. Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës, Seria Shkencat shoqërore, roč. XII, č. 4, Tiranë 1957, str. 171—212.

⁵⁸ Kromě práce Barkanovy citované v pozn. 48 lze tu uvést zejména Inalçikovu edici tureckého katastrálního defteru z 1. pol. 15. stol. *Hicri 835 tarihli sûret-i sancağ-ı Arvanid. (Türk Tarih Kurumu yayınlarından XIV seri — No 1. Tahrir defterleri)*. Ankara 1954.

⁵⁹ *Le code ottoman (kanunname) de Lamia (Contribution à l'étude des sources historiques turques relatifs à l'histoire de la Grèce)*. SPFFBU, C 8, Brno 1961, str. 174—190. Také tato práce vyšla již o rok dříve v Řecku pod názvem *O Tourkikos kódikas (kanunname) tis Lamiás* (Turecký zákoník města Lamie). Elliniká, sv. 17, Soluň 1960, str. 202—218.

⁶⁰ *Zakonopoloženije ob Amfisse, Vostočnyje istočniki narodov Jugo-Vostočnoj i Central'noj Jevropy I*, Moskva 1964, str. 222—230.

⁶¹ Viz Feketeho vydání daňového soupisu ostřihomského sandžaku z r. 1570. *Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása*. Budapest 1943, a Blaskovicsovy studie *Some Notes on the History of the Turkish Occupation of Slovakia*. Orientalia Pragensia I, Praha 1960, str. 41—57; *K dejinám tureckej okupácie na Slovensku*. Historické štúdie, roč. VIII, Bratislava 1963, str. 95—116 aj. Srov. též Vojtech Kopčan, *Turecké listy a listiny na Slovensku*. Tamtéž, roč. XII, Bratislava 1967, str. 109—122. První edici tureckých listin ze Slovenska pořídil Jan Rypka, *Čtyři turecké listiny z Dolného i Horného Kamenec na Slovensku*. Průdy, roč. XI, 1927, č. 6, str. 335—365 a č. VIII, str. 471—482.

⁶² Archiv Orientální, roč. XXIV, Praha 1956, č. 4, str. 568—580.

přeloženém i na Slovensku,⁶³ na význam tureckých pramenů pro poznání turecké okupace některých oblastí Slovenska v 16. a 17. stol. a seznámil s dosavadní zárodečnou historií jejich výzkumu, který podnítil u nás svou edicí čtyř tureckých listin ze Slovenska v r. 1927 Jan Rypka.⁶⁴ Kabrda zdůraznil, že slovenské oblasti tvořily integrální součást tureckých držav v Uhrách, a proto má v bádání o tureckém panství na Slovensku postupovat česloslovenská věda ve spolupráci s vědou maďarskou. Kabrda sám se podílel na státním plánu „Edice tureckých pramenů k dějinám turecké okupace na Slovensku a v Uhrách“, který řešila Slovenská akademie věd za pomoci Maďarské akademie věd. Již v tomto článku poukázal na významné kánunnáme novozámeckého ejáletu z 2. poloviny 17. stol., uložené v Archívu předsednictva vlády v Istanbulu, jehož turecký text uveřejnil spolu s českým překladem v komentovaném vydání ve zvláštní studii ve Slovenském Historickém časopise r. 1964.⁶⁵ O tři roky později vydal Kabrda ve Slovenské archivistice „Kánunnáme szécsénských rájů“⁶⁶ z let 1554—1556, rovněž z Archívu předsednictva vlády v Istanbulu. Uveřejnil jej stejně jako kánunnáme novozámeckého ejáletu tureckou latinkou společně s českým překladem a obsáhlým komentářem, v němž, podobně jako u novozámeckého zákoníku — rozebral základní pojmy, jednotlivé dávky zde obsažené a porovnal znění sečanského zákoníku s dalšími osmnácti uherskými kánunnáme z 16. a 17. stol. Nedostatkem je, že neporovnává sečanské kánunnáme se zákoníkem novozámeckým zachycujícím dobu o sto let pozdější, a tím se zbavuje vývojového pohledu na tureckou okupaci na Slovensku, jak se odráží v těchto dvou významných dokumentech, které jsou ovšem normou, jíž praxe vždy neodpovídala, a Kabrda proto správně požaduje doplnit pohled na situaci závislého obyvatelstva též rozбором zachovaného berního soupisu novozámeckého ejáletu i jiného soudobého tureckého archívniho materiálu. I tak však svými dvěma edicemi osmanských zákoníků, dotýkajících se slovenských území obsazených Turky, významně přispěl k hlubšímu poznání turecké nadvlády na Slovensku.

V posledních letech svého života se začal prof. Kabrda zabývat systematickým výzkumem feudální renty v osmanské říši. Jeho příspěvky na toto téma směřovaly k syntetizujícímu pojetí celé otázky, která se dostávala zvolna do středu pozornosti řady badatelů (R. Mantran, V. P. Mutafčievová, B. A. Cvetkovová, D. Pop-Georgiev, A. V. Novičev, H. Hadžibegić aj.) a tvoří východisko k dalšímu bádání na tomto poli — zvláště pro balkánské a podunajské oblasti osmanské říše — právě svou systematickostí a komparativním pojetím, k němuž došel prof. Kabrda zejména při edicích kánunnáme, jejichž normativní údaje o feudálních dávkách požadoval ověřit či doplnit a opravit dalším archívniím materiálem, zejména místního původu. Některé základní složky feudální renty v osmanské říši byly již prozkoumány jinými badateli (např. daň z hlavy nebo dávky z drobného skotu a pastvin); Kabrda pak tuto paletu dosti podstatně rozšířil zejména o mnohé typické dávky osmansko-tureckého feudalismu, a nebýt jeho předčasného skonu, mohli jsme se i na tomto poli od něho ještě dočkat vyčerpávající monografie, již začal systematicky připravovat.

⁶³ *Turecké pramene vzťahujúce sa na dejiny tureckého panstva na Slovensku*. Historický časopis 1956, roč. IV, č. 2, str. 156—169.

⁶⁴ Srov. pozn. 61.

⁶⁵ *Kánunnáme novozámeckého ejáletu*. Historický časopis 1964, roč. XII, č. 2, str. 186—214. Srov. k tomu též populární stať Kabrdovu *Dokument o tureckom panstve na Slovensku*. Príroda a spoločnosť, roč. XIII, Martin 1958, č. 1, str. 8—9.

⁶⁶ Slovenská archivistika 1967, roč. II, č. 1, str. 48—62.

V prvním ze svých příspěvků ke studiu feudální renty v osmanské říši probral Kabrda zevrubně feudální dávky z vína a medu,⁶⁷ podal rozbor předpisů týkajících se zdanění obou produktů a obsažených v osmansko-tureckých kánunnáme z 15. až 17. stol., a to se zvláštním zřetelem na poměry v balkánských a podunajských zemích. V druhém příspěvku⁶⁸ vyšel rovněž z rozboru kánunnáme z 2. pol. 15.—poč. 18. století v této oblasti a povšiml si blíže zdanění bravu a pastvin, jimž byl v rámci osmanské feudální renty přikládán zvláštní význam, jak o tom svědčí i složitá fiskální terminologie, nutná k rozlišení velkého počtu dávek a precizace okolností, za nichž byly vybírány. Kdežto dávky z ovce a koz pobíral jak fiskus, feudálové nebo vakufská správa, dávky z pastvin a mlýnů příslušely feudálům, na jejichž benefičijním katastru se rozkládaly. Dávky z mlýnů byly přeměněny z původní dávky naturální v dávku peněžní; kolísání mezi těmito dvěma dávkami je pak vůbec příznačným rysem osmansko-turecké feudální renty. Třetí příspěvek Kabrdův k jejímu poznání se zaměřil na základní složku feudální pozemkové renty — desátek ze zemědělských plodin.⁶⁹ Kabrda tu vyšel opět ze stejných pramenů (kánunnáme z 2. pol. 15.—poč. 18. století) pro balkánské a podunajské sandžaky osmanské říše a doplnil jejich rozbor konkrétními doklady, čerpanými z kádíských protokolů. Nejprve objasnil pojem desátku (öşür) v kánunnáme, který činil se zřetelem k výnosnosti zemědělské půdy 10—50 % sklizené úrody, a k němuž přistupovala ještě zvláštní doplňující dávka tzv. sálárije. Pobírali je především držitelé služebních benefičií a podle okolností mohly připadnout i vakufské správě, vlastníku mülkových polností, popř. i fisku. V konkrétním rozboru si povšiml Kabrda především desátku a sálárije z luskovin a obilnin a dospěl k závěru, že na desátku a sáláriji a při jejich odvádění se podílely současně všechny druhy feudální renty (naturální, peněžní a zčásti i robotní), přičemž hlavní složkou této renty zůstávala naturální dávka z obilnin.

Zvláštní skupinu tvoří mezi Kabrdovými články drobné příspěvky k problematice studia cen zboží na Balkáně v době turecké nadvlády, které vyšly v brněnském časopise „Ceny, mzdy a měna“. Tyto stati⁷⁰ obsahují řadu konkrétních údajů, čerpaných přímo z tureckých pramenů o cenách různého zboží a nemovitostí na tureckém Balkáně v 16.—18. století.

K těmto statím se přimyká i jeho metrologická studie o mírách a váhách v balkánských sandžacích osmanské říše v 16. a 17. století,⁷¹ k níž čerpal materiál zejména z kánunnáme pořizovaných pro jednotlivé balkánské a uherské sandžaky, popř. i ze soudobých tureckých listin. Vzhledem k tomu, že v osmanské říši neexistoval jednotný metrický systém, vznikaly při výkladu tureckých pramenů s metrologickými údaji značné nesnáze a dodnes neexistuje zevrubně pojednání o osmansko-turecké metrologii. Její uspokojivé zpracování umožní teprve řada předběžných studií založených regionálně. Po monografii W. Hinzeho,⁷² zaměřené na osmanské

⁶⁷ *Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'Empire ottoman. I. Redevances féodales perçues sur le vin et le miel.* SPFFBU, C 10, Brno 1963, str. 33—53.

⁶⁸ *Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'Empire ottoman. II. Redevances féodales perçues sur le menu bétail et les pâturages et sur les moulins.* SPFFBU, C 12, Brno 1965, str. 103—122.

⁶⁹ *Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'Empire ottoman. III. La dîme sur les produits agricoles.* SPFFBU, C 13, Brno 1966, str. 55—81.

⁷⁰ *K problematice studia cen na Balkáně v době turecké nadvlády. Ceny, mzdy a měna, č. 6,* Brno 1964, str. 11—16; *K otázkám cen zboží na tureckém Balkáně v 17. a 18. století. Maximální ceny zboží při státních výkupu.* Tamtéž, č. 8, Brno 1965, str. 29—33.

⁷¹ *Poids et mesures employés dans les sandjaks balkaniques aux XVIe et XVIIe siècles. Contribution à la métrologie ottomane.* SPFFBU, C 18, Brno 1971 (v tisku).

⁷² *Islamische Masse und Gewichte umgerechnet ins metrische System.* Leyden 1955.

teritorium na Blízkém východě, tvoří k takovému to pojednání další krok stať Kabrdova, vycházející z balkánsko-uherské oblasti osmanské říše.

Na základě dosavadních výsledků bádání o povaze osmansko-tureckého feudalismu vypracoval Kabrda také znamenitou přehledovou studii „Hlavní rysy tímársko-sipáhského zřízení v osmanské říši“,⁷³ kde rozebírá základní typy osmansko-tureckých služebních beneficií, korunní chássy i tzv. pozemkový mülk, v němž šlo o plně pozemkové vlastnictví, a který se dá na rozdíl od kategorie vojenských beneficií srovnávat se západoevropským alodem. Tato kategorie se stala také základem feudálně číftlické držby, která v souvislosti s růstem peněžního hospodaření postupně vytlačovala starou vojensko-feudální pozemkovou držbu, příznačnou pro tímársko-sipáhský systém. Zároveň s tím docházelo i k zhoršování situace feudálně závislých rájů. Plastický obraz tohoto procesu v Kabrdově studii je jedním z nejzáslušnějších výkladů hospodářského vývoje osmanské říše v naší odborné literatuře.⁷⁴

Významná je také účast prof. Kabrdu na domácích i zahraničních orientalistických a turkologických sjezdech a konferencích. Pozornost vzbudil zejména jeho výklad na 25. mezinárodním kongresu orientalistů r. 1960 v Moskvě, kde proslovil referát k problematice studia dějin balkánských a podunajských národů v době turecké nadvlády,⁷⁵ v němž vyzval k užší mezinárodní spolupráci při vydávání tureckých dokumentů a její účelné koordinaci. Požadoval vypracovat jakési „turecko-balkánské či „turecko-podunajské“ historické bibliografie a sestavil podrobné inventáře tureckých archívních fondů v jednotlivých balkánských a podunajských zemích. Zároveň zdůraznil nutnost uspokojivého vyřešení otázky transkripce starých osmanských textů latinkou a sjednocení způsobů vydávání tureckých pramenů. Tento jeho podnět se setkal s vřelým oceněním v turkologické sekci sjezdu a byl podepřen souhlasnými názory předních turkologů Ö. L. Barkana, M. Gubogluha, B. A. Cvetkovové aj. Se stejným ohlasem se setkala česká verze tohoto Kabrdova referátu na IV. vědecké konferenci orientalistů v Liblicích v listopadu 1960.⁷⁶

Postuláty těchto dvou přednášek aplikoval prof. Kabrda ve svém referátu, který byl čten za autorovy nepřítomnosti na mezinárodní albanologické konferenci v Tiraně r. 1962,⁷⁷ i na studium albánských dějin v období turecké nadvlády, a zdůraznil přitom nutnost mezinárodní vědecké pomoci albánským historikům, kteří jsou teprve na počátku práce, pokud jde o využívání tureckých pramenů při zkoumání národních albánských dějin.

Svým referátem na V. vědecké konferenci orientalistů ve Smolenicích na podzim 1962 nazvaným „K problematice studia tureckého feudalismu na Balkáně a v uher-

⁷³ ČsČH 1966, roč. XIV, č. 3, str. 293—311.

⁷⁴ Stručný nárys vývoje osmanského feudalismu a problematiky jeho zkoumání podala v referátu na V. vědecké orientalistické konferenci ve Smolenicích, uveřejněném v Orientalistickém sborníku, Bratislava 1963, str. 78—85, také vědecká pracovnice Orientálního ústavu ČSAV v Praze, dr. Zdenka Veselá, CSc.

⁷⁵ *Quelques problèmes de l'étude de l'histoire des peuples balkaniques et danubiens à l'époque de la domination ottomane*. Trudy XXV. meždunarodnogo kongressa vostokovedov Moskva 1960, II, Moskva 1963, str. 490—493.

⁷⁶ *K problematice studia dějin balkánských a podunajských národů v době turecké nadvlády*. Zprávy Čs. společnosti orientalistické při ČSAV, Praha 1961, roč. III, č. 2, str. 86—93.

⁷⁷ *Quelques problèmes relatifs à l'étude de l'histoire de l'Albanie à l'époque de la domination ottomane*. Studia albanica. Nr. 1, Tirana 1965, str. 83—86. Albánské znění *Probleme në lidhje me studimin e historisë në epokën e sundimit turk*. Konferenca e parë e studimeve albanologjike 1962. Tiranë 1965, str. 494—497.

ském Podunají“⁷⁸ se prof. Kabrda znovu vrátil k tématu, jež přednesl o dva roky předtím v Moskvě a v Liblicích. Ve smolenickém referátu znovu zdůraznil již dříve vymezené metodologické postuláty a konstatoval zřetelný pokrok ve vydávání tureckého pramenného materiálu. Uvedl, že historická věda stojí již před problémem kritického shrnutí dosavadních poznatků a upozornil na několik základních problémů, jejichž řešení vytvoří předpoklady pro úspěšné studium tureckého feudalismu. Především vyzvedl otázku feudální pozemkové držby v době turecké nadvlády na Balkáně a v Podunají jako klíč k řešení problému feudální renty a způsobu feudálního vykořisťování, dále otázku společenské skladby a právních norem jako odrazu sociálních a hospodářských poměrů v osmanské říši, jakož i otázku měr, vah a měny, stejně jako vyjasnění a významové zpřesnění turecké feudální terminologie. Za nezbytnou podmínku splnění všech těchto úkolů pokládal stejně jako v Moskvě mezinárodní koordinaci výzkumu. Tímto svým úsilím stál Kabrda v čele progresivních snah evropských turkologů, kteří se snaží již po léta prosadit úzkou mezinárodní spolupráci při studiu složitě problematiky sociálních a hospodářských dějin osmanské říše.

V přehledu Kabrdovy činnosti nelze zapomenout ani na jeho účast při tvorbě skript a učebnic a při jazykové výuce a překladech z balkánských jazyků. Nejvýznamnější je jeho podíl na kolektivním díle „Dějiny Jugoslávie“, pro něž napsal oddíl „Jugoslávské národy pod tureckou nadvládou“,⁷⁹ založený na původních pramenech a výsledcích nejnovějšího bádání. Stejně významný je i jeho příspěvek do vysokoškolských skript brněnské university o dějinách střední a jihovýchodní Evropy v l. 1790—1918,⁸⁰ kde se vyznačují originalitou zvláště jeho partie týkající se boje bulharských národů za osvobození z turecké nadvlády, dějin Řecka a vůbec vývoje východní otázky od sklonku 18. století. Cenný je i jeho příspěvek srovnávací nejnovější syntézy dějin Jugoslávie, Bulharska, Albánie a Řecka, který přednesl na konferenci o otázkách studia a výuky dějin národů střední a jihovýchodní Evropy v listopadu 1967 v Brně.⁸¹ Vytkl těmto syntézám oprávněně nedostatečné přihlížení k celoevropskému vývoji a navrhl vypracovat na základě dosavadních balkánských historických syntéz vhodnou příručku dějin balkánských zemí popř. národů, a to s pokusem o jejich současné začlenění do obecných dějin.

V prvním období své vědecké dráhy se začal prof. Kabrda obírat i překlady,⁸² později se však více zaměřil na jazykovou praxi a za svého působení na brněnské universitě se zasloužil také o širokou realizaci jazykových kursů, jež zčásti sám vedl (turečtina, bulharština) a zčásti obsadil svými žáky I. Dorovským (novoročtina, srbochorvatština, bulharština, makedonština) a P. Hradečným (albánština).

Životní dílo prof. Kabrdy, spis „Le système fiscal de l'église orthodoxe dans l'Empire ottoman. Sous le jour des documents tures“, vyšlo až po jeho smrti.⁸³

⁷⁸ Orientalistický sborník. Materiály z V. vedeckej konferencie orientalistov. Bratislava 1963, str. 86—91.

⁷⁹ Charakter turecké nadvlády a pokusy vymanit se z ní, Dějiny Jugoslávie, Praha 1970, str. 126—163.

⁸⁰ Josef Kabrda—Josef Kolečka—Richard Pražák, *Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od Velké francouzské revoluce do roku 1918. Část I. 1790—1878*. Praha 1963. — *Část II. (70. léta 19. století — 1918)*. Praha 1966.

⁸¹ *Několik poznámek k syntézám dějin Bulharska, Jugoslávie, Albánie a Řecka*. Otázky studia a výuky dějin národů střední a jihovýchodní Evropy. (Materiály z konference, pořádané v Brně 28.—29. XI. 1967). Uspořádali Fr. Hejl a J. Kolečka. Brno 1968, str. 51—57.

⁸² Přeložil z bulharštiny etaf Chr. N. Gandeve, *Joachimůvské myšlenky v díle Matěje z Janova: Regulae Veteris et Novi Testamenti*. ČCH, roč. CXI, Praha 1937, č. 1, str. 1—28.

⁸³ Brno 1969, str. 321. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica, sv. 135.

V tomto spise, věnovaném církevnímu zdanění bulharského obyvatelstva v 17.—19. století ve světle tureckých pramenů se zabývá prof. Kabrda postavením pravoslavné církve v osmanské říši, jejími institucemi a právním postavením v islamském státě a snaží se objektivně posoudit kladné i záporné rysy činnosti pravoslavné církve v osmanském impériu, přičemž zdůrazňuje její zásluhu o udržení kontinuity národního povědomí porobených národů až do počátku helenisačního úsilí fanariotů. Jádrem práce pak tvoří rozbor pramenů a literatury k otázce církevního zdanění pravoslavného obyvatelstva v osmanské říši. Dosavadní četná literatura k dějinám pravoslavné církve na území ovládaném Turky poskytuje pro tuto otázku poměrně málo spolehlivých údajů, a proto hlavním zdrojem zůstávají dosud málo vytěžené turecké prameny. V této souvislosti Kabrda zdůrazňuje význam metropolitních berátů, týkajících se církevního zdanění věřících, a podrobně rozebírá církevní dávky a poplatky, jakož i církevní fiskální praxi v eparchiích. Upozorňuje na to, že setkáváme-li se v tureckých pramenech s řadou typických dávek a poplatků (např. klášterní dávky — manastir resmi, poplatek ze sňatku — nikâh resmi, dávky z poutí — panyir rüsümü aj.), nacházíme v netureckých církevních i světských pramenech řadu dávek, o nichž se turecké prameny výslovně nezmiňují, a objasňuje podrobně mnohé z nich (např. filótimon — peněžitý dar poskytovaný eparchiálním duchovenstvem „na uvítanou“ novému duchovnímu správci aj.). Tímto způsobem konfrontuje a vzájemně doplňuje Kabrda nejen zprávy tureckých a netureckých pramenů, ale také právní normu s vžitou praxí, jež rovněž nebyly vždy totožné.

Ve francouzských překladech pak uveřejňuje Kabrda řadu tureckých listin (zejména fermány a bujuruldu jednotlivým kádiům, vydávané na žádost bulharských metropolitů či instانبulského patriarchy ve věci církevního zdanění, mürasele kádiů pro metropolity apod.) a 56 faksimilií originálů tureckých listin z fondů Státní knihovny Vasila Kolarova v Sofii, Národní knihovny v Paříži, Státního ararchívu ve Skopji, Státního archívu a Knihovny rumunské akademie věd v Bukurešti i z archívu v Soluni.

Otázce církevního zdanění v osmanské říši věnovala již dosavadní literatura a edice určitou pozornost (práce D. Ichčieva, I. Jastrebova, F. Bajraktareviče, A. Refika, E. Hermana, H. Scheela, L. Hadrovicse aj.),⁸⁴ přesto však teprve práce Kabrdova, zpracovaná pro oblast bulharskou činí z této tematiky ústřední problém a může být proto vzorem i pro další monografie tohoto typu specializované pro jiné oblasti osmanského impéria. A dodejme, nejen svým námětem, nýbrž i vzornou metodou zpracování, při níž autor ani při vysokých vědeckých nárocích nezapomíná na nutnost zevšeobecňujících partií a příloh příručkového charakteru (sopsis bulharských metropolitů apod.), jež činí tuto knihu zvláště přehlednou a užitečnou.

Pokusem o zobecňující přehled tureckých pramenů k dějinám pravoslavné církve

⁸⁴ Srov. I. Jastrebov, *Podaci za istoriju crkve u staroj Srbiji*. Glasnik srpskog učenog društva. XI. Beograd 1874, str. 182—257; D. Ichčiev, *Turskite dokumenti na Rilskija monastir*. Sofija 1910; F. Bajraktarevič, *Turski dokumenti manastira sv. Trojice kod Plevlja*. Sarajevo 1935; A. Refik, *Balgarija pod tursko upravljenje. Dokumenti, vzeli ot tajnite turski dáržavni archivi*. Sofija 1938; E. Herman, *Das bischöfliche Abgabewesen im Patriarchat von Konstantinopel vom XI. bis zur Mitte des XIX. Jahrhunderts*. Orientalia Christiana Periodica, Vol. V, No. 3—4, Roma 1939, str. 434—513; H. Scheel, *Die Staatsrechtliche Stellung der ökumenischen Kirchenfürsten in der alten Türkei. Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen Verfassung und Verwaltung*. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jg. 1942, Phil.-hist. Klasse, No. 9, Berlin 1943; L. Hadrovics, *Le peuple serbe et son église sous la domination turque*. Paris 1947 aj.

v celé osmanské říši pro slovanský svět je jeho ruská stať, uveřejněná v Moskvě.⁸⁵

Když v r. 1966 pracovníci katedry dějin střední, jihovýchodní a východní Evropy filosofické fakulty a Ústavu dějin evropských socialistických zemí v Brně připravili k 60. narozeninám Kabrdovým rukopisný sborník Prof. dr. Josefu Kabrdovi k šedesátinám (Brno 1966), uvedený statí prof. Macůrka „Přínos československé turkologie ke studiu dějin jihovýchodní Evropy (1945—1965)“, netušili, že tento svazek bude jubilejním sborníkem posledním.

Životní dílo Josefa Kabrdy skončilo ve chvíli, kdy se chystal završit svou dosažnou vědeckou tvorbu třemi syntetizujícími monografiemi vztahujícími se na tři hlavní okruhy, jež ve své vědecké práci sledoval. Jednak to byl poměr bulharské historiografie k tureckým pramenům o dějinách osmanské nadvlády v Bulharsku, za druhé srovnávací studium kánunnáme z hlediska poznání hospodářského vývoje v balkánských a podunajských zemích v období turecké okupace a za třetí církevní zdanění v Bulharsku v tomto období. Stačil připravit do tisku pouze monografii poslední; první dvě jsou však v tak pokročilém a prakticky ukončeném stavu, že jejich vydání bude jen otázkou pečlivého a vzdělaného editora. Edicí těchto dvou monografií by československá věda nejlépe uctila památku prof. Kabrdy, vědce, jehož dílo se setkávalo v posledních letech se stále vřelejším oceněním zejména v cizině⁸⁶ a jež nepochybně bude náležet k úhelným kamenům evropské balkanistiky a turkologie, pokud půjde o bádání zaměřené k dějinám balkánských a podunajských národů v době turecké nadvlády.

⁸⁵ *Tureckije istočniki dlja istorii pravoslavnoj cerkvi v Osmanskoj imperii. Vostočnyje istočniki istorii narodov Jugo-Vostočnoj i Central'noj Jevropy II.* Moskva 1969, str. 179—191.

⁸⁶ Z recenzi na díla prof. Kabrdy připomeňme recenzi J. Macůrka v čas. *Naše věda*, roč. XXV, Praha 1947, č. 3—4, str. 128—134; M. Guboglu v čas. *Studii*, roč. II, București 1955, str. 106—109 a B. A. Cvetkovová v čas. *Godišnik na Bălgarskija bibliografski institut Elin Pelin*, roč. IV, Sofija 1956, str. 159—162. Vědecký přínos prof. Kabrdy dále vysoce oceňovali, ať již ve svých pracích či korespondenci s ním např. badatelé E. Herman (Řím), Ö. L. Barkan (Ankara), A. S. Tveritinová (Moskva), L. Fekete (Budapešť), J. Reychman (Varšava), G. D. Gělěbov a V. P. Mutafčievová (Sofia), Br. Djurdjev (Sarajevo), H. W. Duda (Viedeň), R. Mantran (Aix-Provence) aj.

JOSEF KABRDA

(3 février 1906 — 27 mai 1968)

Josef Kabrda naquit le 3 février 1906 à Frýdlant nad Ostravicí. Dans les années 1925—1930 il étudia à la Faculté des Lettres de l'Université à Prague sous la direction des maîtres tels que le professeur Jaroslav Bidlo pour l'histoire des Slaves et du professeur Jan Rypka pour les études turques et iraniennes. Entre 1934 et 1939, il passa trois années d'études en Bulgarie et deux années en France à l'École Nationale des Langues orientales vivantes. En 1947, il soutint, à la Faculté des Lettres de Brno, sa thèse de habilitation et devint docent pour l'histoire du Sud-ouest européen et du Proche Orient. Le 1er août 1965, il fut nommé professeur ordinaire de cette Faculté et des sa création le 1er juin 1966, il assumait la direction du Centre des études balkaniques et hongroises. Il mourut le 27 mai 1968 à Ankara, pendant son voyage d'études en Turquie, donc en plein travail.

Ayant travaillé à Paris sous la direction de J. Deny, turcologue renommé et auteur de l'une des grammaires turques les plus connues, et sans abandonner pour autant son orientation historique, Kabrda acquit une remarquable érudition philologique qui devait lui rendre de grands services lors de ses éditions de sources historiques turques. Il est connu surtout comme éditeur et commentateur rigoureux des textes de kánunnâmes relatifs aux sandjaks bulgares, albanais et grecs de l'Empire ottoman. Il a édité, entre autre, le code ottoman pour l'éyalet de Nové Zámky et le kanunname des réaya du sandjak de Szécsény, deux documents qui ont une importance toute particulière du point de vue de l'histoire de la domination turque en Slovaquie.

Parmi les ouvrages historiques du prof. Kabrda, il faut citer ses précieuses monographies, tel Berát vidinského metropolity Josefa z r. 1763 (le Bérat de 1763 de Joseph, métropolite de Vidin), Věstník Královské české společnosti nauk (Mémoires de la Société royale des sciences de Bohême), Classe des lettres, année 1937, Praha 1938, et Quelques firmans concernant les relations franco-turques lors de l'expédition de Bonaparte en Egypte (1798—1799), Cahiers de la Société Asiatique X, Paris 1947. Parmi d'innombrables études, relevons au moins les suivantes: Le raya, Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo, XIV—XV, Sofia 1937; Les anciens registres turcs des cadis de Sofia et de Vidin et leur importance pour l'histoire de la Bulgarie, Archiv orientální, année XIX, No 3—4, Praha 1951; Les sources turques relatives à l'histoire de la domination turque en Slovaquie, Archiv orientální, année XXIV, No 4, Praha 1956; Les problèmes de l'étude de l'histoire de la Bulgarie à l'époque de la domination turque, Byzantinoslavica, année XV, No 2, Praha 1954; K problematice studia feudalismu v Bulharsku v 16. stol. (Quelques problèmes de l'étude de féodalisme en Bulgarie au 16e siècle), Slovanské historické studie III, Praha 1960; Quelques problèmes de l'étude de l'histoire des peuples balkaniques et danubiens à l'époque de la domination ottomane, Trudy XXV-ogo međunarodnogo kongressa vostokovedov Moskva 1960 (Travaux du 25e Congrès international des orientalistes Moscou 1960), II, Moscou 1963; Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'Empire ottoman I—III, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (Journal de la Faculté des Lettres de l'Université de Brno), No C 10, C 12 et C 13, Praha 1963, 1965 et 1966; Hlavní rysy timársko-sipáhiského zřízení v osmanské říši (Les traits caractéristiques du système de timar dans l'Empire ottoman), Československý časopis historický, année XIX, No 3, Praha 1966; Tureckije istočniki dlja istorii pravoslavnoj cerkvi v Osmanskoj imperii (Sources turques pour l'histoire de l'Eglise orthodoxe dans, l'Empire ottoman), Vostočnyje istočniki istorii narodov Jugo-vostočnoj i Centralnoj Jevropy II, Moscou 1969.

Le travail de Josef Kabrda fut interrompu au moment où le savant était sur le point de couronner son oeuvre scientifique par trois monographies synthétisantes, relatives aux trois principaux domaines auxquels il concentrait son activité scientifique. Il s'agit tout d'abord du rapport entre l'historiographie bulgare et les sources turques pour l'histoire de la domination ottomane en Bulgarie. Ensuite c'est l'étude comparative des kánunnâmes du point de vue du développement économique des pays balkaniques et danubiens à l'époque de la domination ottomane et, enfin, le système des impôts d'Eglise en Bulgarie à la même époque. Ce n'est que la dernière d'entre elles qu'il a pu préparer pour la presse, à savoir le système fiscal de l'église orthodoxe dans l'Empire ottoman sous le jour des documents turcs. Cette monographie sera publiée dans les Opera universitatis brunensis en 1969. Quant aux deux autres, elles sont aussi presque terminées et il suffira de confier leur mise à jour à un éditeur avisé et consciencieux.

La publication des deux monographies serait le meilleur hommage que la science tchécoslovaque puisse rendre à la mémoire de Josef Kabrda, savant dont l'oeuvre trouvait un écho de plus

en plus favorable dans les milieux spécialisés européens. Par la nouveauté des procédés qu'il a introduits dans l'étude de l'histoire des peuples danubiens à l'époque de la domination turque, l'oeuvre du professeur Kabrda compte indusitamment parmi les pierres de base de la turcologie et de la balkanistique européenne.

BIBLIOGRAFIE PRACÍ PROF. DR. JOSEFA KABRDY

- [1] *Vývoj populačních poměrů na Valašsku v letech 1850—1921. Soudní okres valašsko-mezitřetíský.* Lubina, roč. XXI (Valašské Meziříčí 1933), č. 45 z 10. XI. 1933 a č. 46 z 17. XI. 1933.
- [2] *Vývoj populačních poměrů na Valašsku v letech 1850—1921. Soudní okres frenštátský.* Katalog Krajinové výstavy moravsko-slezského Pobeskydí ve Frenštátě pod Radhoštěm. Frenštát pod Radhoštěm 1934.
- [3] *Jan Grzegorzewski, Z sidzyllatów rumelijskich epoki wyprawy wiedeńskiej akta tureckie* (tekst turecki i polski). Archiwum naukowe. Dział I. Tom VI. Zeszyt 1. Lwów 1912, str. 408. Rec. Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija, kniha XIV—XV (Sofija 1937), str. 267—270.
- [4] *Raja.* Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija, kniha XIV—XV (Sofija 1937), str. 172—185.
- [5] *Jan Grzegorzewski, Z sidzyllatów rumelijskich epoki wyprawy wiedeńskiej akta tureckie* (tekst turecki i polski). Archiwum naukowe. Dział I. Tom VI. Zeszyt 1. Lwów 1912, str. 408. Rec. Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija, kniha XIV—XV (Sofija 1937), str. 267—270.
- [6] *Ahmet Rerik, Türk idaresinde Bulgaristan (973—1255),* Istanbul 1933, str. 80. Rec. Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija, kniha XIV—XV (Sofija 1937), str. 270—272.
- [7] *Fehim Bajraktarević, Turski dokumenti manastira Sv. Trojice kod Plevlja.* Spomenik (Sarajevo 1935), roč. LXXIX. Drugi razred 62, str. 27—85. Rec. Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija, kniha XIV—XV (Sofija 1937), str. 272—274.
- [8] *Ivan Dužev, Avvisi di Ragusa. Documenti sull'impero turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia.* Orientalia Christiana Analecta 101. Roma 1935, str. XLVII—295. Rec. Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija, kniha XIV—XV (Sofija 1937), str. 274—276.
- [9] *Walter Livingston Wright, Ottoman Statecraft. The Book of Counsel for Viziers and Governors (Nasa'ih ul vizera ve'l-ülmera) of Sari Mehmed Pasha, the Defterdar.* Turkish Text with Introduction, Translation, and Notes. Princeton Oriental Texts, Volume II (Princeton 1935), str. XV—172—135. Rec. Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo v Sofija, kniha XIV—XV (Sofija 1937), str. 276—278.
- [10] *Christo N. Gandev, Joachimitské myšlenky v díle Matěje z Janova „Regulae Veteris et Novi Testamenti“.* Z bulharštiny přeložil Dr. J. Kabrda. Časopis Národního musea, roč. 111 (Praha 1937), str. 1—28.
- [11] *Položenietu na mitropolite v tehnte eparhii v tursko vreme.* Duhovna kultura, kniha 83 (Sofija 1937), str. 842—851.
- [12] *Berát vidinského metropolity Josefa z r. 1763.* Věstník Královské české společnosti nauk. Třída pro filosofii, historii a filologii. Roč. 1937. Č. I. Praha 1938, str. 76.
- [13] *Sur les bérats des métropolités dans l'ancien Empire ottoman au XVIIIe siècle.* Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo, kniha XVI—XVIII (Sofija 1939), str. 259—288.
- [14] *Turecké prameny k bulharským dějinám a jejich zpracování v Bulharsku.* Časopis Archivní školy, roč. XV—XVI (Praha 1939), str. 200—231.
- [15] *Quelques firmans concernant les relations franco-turques lors de l'expédition de Bonaparte en Egypte (1798—1799).* Cahiers de la Société Asiatique. X. Paris 1947, str. 90.
- [16] *Gyula Moravcsik, Byzantinoturcica. I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türk-völker. II. Sprachreste der Türk-völker in den byzantinischen Quellen.* Budapest 1942, 1943, str. 379, 327—VII. Rec. Byzantionoslavica, roč. X (Praha 1949), č. 1, str. 106—113.
- [17] *Bibliografické pomůcky k dějinám jihovýchodní Evropy a Blízkého východu.* (K sedmdesátinám akademika N. V. Michova.) Ref. Český časopis historický, roč. 50 (1947—1949, Praha 1949), díl II., str. 103—128.
- [18] *Les anciens registres turcs des cadis de Sofia et de Vidin et leur importance pour l'histoire de la Bulgarie.* Archiv Orientalní, roč. XIX (Praha 1951), č. 3—4, str. 329—392, 642—643.
- [19] *Nové úkoly bulharské historické vědy.* Časopis Matices moravské, roč. 71 (Brno 1952), č. 1—2, str. 130—140.
- [20] *Les anciens registres turcs de Sofia et de Vidin.* Abstracta islamica. Revue des études islamiques. Paris 1952.

- [21] *Nový zdroj pramenů k ruským dějinám. (Turecké kadijské registry.)* Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (dále SPFFBU), roč. II, č. 2—4, Brno 1953, str. 237—260.
- [22] *Úspěchy bulharské historické vědy*, Časopis Matice moravské, roč. 71 (Brno 1952), č. 3—4, str. 391—413.
- [23] *Les problèmes de l'étude de l'histoire de la Bulgarie à l'époque de la domination turque*. Byzantinoslavica, ro. XV (Praha 1954), č. 2, str. 173—208.
- [24] *Prameny k hospodářským dějinám Bulharska v době rozkladu tureckého feudalismu. (Nová díla akademika N. V. Michova.)* Ref. SPFFBU, roč. III (Brno 1954), řada C, č. 1, str. 79—91.
- [25] *Otázka jižních Slovanů v pojetí Marxe a Engelse*. Ref. SPFFBU, roč. III (Brno 1954), řada C, č. 1, str. 92—100.
- [26] *Z nejnovejší bulharské historické tvorby*. Československý časopis historický (dále ČsČH), roč. II (Praha 1954), č. 3, str. 555—556. (Zpráva o 9. roč. bulharského časopisu Istoričeski pregled, Sofija 1953.)
- [27] *Prameny k dějinám hospodářského vývoje na Balkáně v 2. pol. 19. stol.* ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 1, str. 174—177.
[Rec. díla: N. V. Michoff, Beiträge zur Handelsgeschichte Bulgariens. (Offizielle Dokumente und Konsularberichte.) II. Österreichische Konsularberichte. I. Bd., Sofia 1943, str. 461-VII.]
- [28] *Stamen Michajlov, Párvata slavjanska stolica — Pliska, v svetlinata na poslednite archeologičeski razkopki*. Istoričeski pregled, roč. X (Sofija 1954), č. 4, str. 122—139.
Zpr. ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 2, str. 334.
- [29] *Bistra A. Cvetkova, Robstvo v osmanskata imperija i po-specialno v bulgarskite zemi pod turska vlast*. Istoričeski pregled, roč. X (Sofija 1954), č. 2, str. 82—100.
Zpr. ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 2, str. 338.
- [30] *Josef Kabrda, Les problèmes de l'étude de l'histoire de la Bulgarie à l'époque de la domination turque*. Byzantinoslavica, roč. XV (Praha 1954), č. 2, str. 173—208.
Zpr. ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 2, str. 338—339.
- [31] *Christo Gandev, Kám istorijata na promišlenija kapitalizám u nas prez vazraždaneto*. Istoričeski pregled, roč. X (Sofija 1954), č. 2, str. 81—116.
Zpr. ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 2, str. 343.
- [32] *Kristo Frashëri, Lufta čirimitare e Vlorës (Vlorský osvobozenecký boj)*. Buletin për Shkencat Shoqërore, roč. III (Tiranë 1954), str. 3—27.
Zpr. ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 2, str. 343.
- [33] *Veselin Hadžinikolov, Otnošenijata meždu Bălgaria i Savetskija sajuz sled oktomvrijskata revolucija do normaliziranjeto im prez 1934 g.* Istoričeski pregled, roč. X (Sofija 1954), č. 4 str. 14—56.
Zprv. ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 2, str. 344.
- [34] *E. Frances, Sur la conquête de Constantinople par les Latins*. Byzantinoslavica, roč. XV (Praha 1954), č. 1, str. 21—26.
Zpr. ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 4, str. 706.
- [35] *Gy. Moravcsik, Ungarisch-byzantinische Beziehungen zur Zeit des Falles von Byzanz*. Acta antiqua Academiae scientiarum hungaricae. Tom II. Fasc. 3—4. Budapest 1954, str. 349 až 360.
Zpr. ČsČH, roč. III (Praha 1955), č. 4 str. 706.
- [36] *Z albánskej historiografie*. Historický časopis, roč. III (Bratislava 1955), č. 4, str. 661—663. (Zpr. o historické produkci v albánském časopise Buletin për Shkencat Shoqërore, roč. 1947—1954.)
- [37] *Z bulharských historických časopisov*. Historický časopis, roč. III (Bratislava 1955), č. 4, str. 658—659.
(Zpr. o 10. roč. bulharského časopisu Istoričeski pregled, Sofija 1954.)
- [38] *Z juhoslovanských historických časopisov*. Historický časopis, roč. III (Bratislava 1955), č. 4, str. 663—664.
(Zpr. o historických příspěvech jugoslávských orientalistů v časopise sarajevského Orientálního ústavu Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom. Kn. I—IV. Sarajevo 1950—1953.)
- [39] *Izvori na stopanskata istorija Bălgarija v perioda na razloženiato na turskija feudalizám*. Izvestija na Viššija finansovo-stopanski institut. Kn. 1. Svištov 1955, str. 102—114. (Ref. o třech edicích N. V. Michova.)
- [40] *Iz archiva na Konstantin Ireček*. Dokumenti za obštestveno-političeskata i kulturnata istorija na Bălgarija ot 1871 do 1914 godina. Podbral i podgotvil za pečat Petăr Mijatev. Sofija 1953, str. 487.
Rec. Slavica, roč. XXIV (Praha 1955), str. 107—113.

- [41] *Les documents turcs relatifs aux impôts ecclésiastiques prélevés sur la population bulgare au XVIIe siècle.* Archiv Orientální, roč. XXIII (Praha 1955), č. 1—2, str. 136—177.
- [42] *B. Primov, Kám vâprosâ za obšestveno-političeskite vâzgledi na bogomilite.* Istoričeski pregled, roč. XI (Sofija 1955), č. 1, str. 32—48.
Zpr. ČsČH, roč. IV (Praha 1956), č. 1, str. 160.
- [43] *Bištra A. Cvetkova, Turskijat feudalizâm i položenieto na bâlgarskija narod do načaloto na XIX. vek.* Istoričeski pregled, roč. XI (Sofija 1955), č. 1, str. 59—86.
Zpr. ČsČH, roč. IV (Praha 1956), č. 1, str. 165.
- [44] *Selâm Sphuza, Lëvizja demokratike revolucionare e Qërshorit 1942 në Sqipëri (Červnové demokratické revolučné hnutí r. 1924 v Albánii).* Buletin per Shkencat Shoqërore, roč. IV, (Tiranë 1954), str. 1—34. Zpr. ČsČH, roč. IV (Praha 1956), č. 1, str. 168—169.
- [45] *D. Angelov, Konstantin Ireček i negovoto delo.* Istoričeski pregled, roč. XI (Sofija 1955), str. 100—112.
Zpr. ČsČH, roč. IV (Praha 1956), č. 2, str. 340.
- [46] *A. Zajaczkowski—J. Reychman, Zarys dyplomatyki osmańsko-tureckiej.* Warszawa 1955, str. 166.
Rec. Historický časopis, roč. IV (Bratislava 1956), č. 1, str. 138—140.
- [47] *Turecké premene vzťahujúce sa na dejiny tureckého panstva na Slovensku.* Historický časopis, roč. IV (Bratislava 1956), č. 2, str. 156—169.
- [48] *Les sources turques relatives à l'histoire de la domination ottomane en Slovaquie.* Archiv Orientální, roč. XXIV (Praha 1956), č. 4, str. 568—580.
- [49] *Orientalistyka bułgarska.* Przegląd Orientalistyczny. Nr 3 (19). Warszawa 1956, str. 369—378.
- [50] *Uspechy macedónskej historiografie.* Historický časopis, roč. IV (Bratislava 1956), č. 4, str. 557—562.
- [51] *Nová syntéza dejín národov Juhooslávie v období raného a rozvitého feudalizmu.* Historický časopis, roč. IV (Bratislava 1956), č. 4, str. 567—570.
(Rec. knihy Historija naroda Jugoslavije. Zagreb 1953, str. 891).
- [52] *Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica. I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkenvölker. II. Sprachreste der Türkenvölker in den byzantinischen Quellen.* Budapest 1942, 1943, str. 379, 327.
Rec. Historický časopis, roč. IV (Bratislava 1956), č. 4, str. 577—578.
- [53] *Světové prvenství české vědy, Lidová demokracie 1. X. 1956.)*
(Zpr. o knize Jana Rypky a kol., Dějiny perské a tádžické literatury, Praha 1956).
- [54] *Les études orientales en Yougoslavie. (L'activité de l'Institut oriental à Sarajevo.)* Archiv Orientální, roč. XXV (Praha 1957), č. 1, str. 146—155.
- [55] *Srbský „Istoriski časopis“.*
Ref. Historický časopis, roč. V (Bratislava 1957), č. 2, str. 288—290.
- [56] *Rozwój orientalistyki w Jugosławii.* Przegląd Orientalistyczny. Nr 2 (22). Warszawa 1957, str. 197—200.
(Rec. sarajevského orientalistického časopisu Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskogo naroda pod turskom vladavinom — roč. I—V.)
- [57] *Z minulosti národů Jugoslavie.* Slovanský přehled, roč. XLIII (Praha 1957), str. 157—158.
(Rec. knihy Historija naroda Jugoslavije. Zagreb 1953, str. XV, 891.)
- [58] *Historijski zbornik — roč. I—VII (1949—1955).*
Ref. ČsČH, roč. V (Praha 1957), str. 781—783.
- [59] *Dva berata na sofijskija i vidinskija mitropolit ot pârвата polovina na XVIII v.* Izvestija na Institutâ za bâlgarska istorija, kn. VII (Sofija 1957), str. 377—404.
- [60] *Beležki vârchu statijata na Vs. Mikolajev „Edin berat na sultan Selim III. za ljučičkija (ortak-jojskija) mitropolit Grigorij ot 1796 g.* Izvestija na Institutâ za bâlgarska istorija, kn. VII (Sofija 1957), str. 440—446.
- [61] *Dokument o tureckom panstve na Slovensku.* Příroda a spoločnosť, roč. VIII (Martin 1958), č. 1, str. 8—9.
- [62] *Les documents turcs relatifs aux droits fiscaux des métropolités orthodoxes en Bulgarie au XVIIIe siècle,* Archiv Orientální, roč. 26 (Praha 1958), č. 1, str. 59—80.
- [63] *Přspěvek k budování balkanistiky na universitě.* Rovnost, roč. 75 (Brno 1958). č. 124 z 25. V. 1958.
- [64] *Nové edice tureckých pramenů k bulharským dějinám.*
Ref. SPFFBU, roč. VII (Brno 1958), řada historická C 5, str. 136—147.
- [65] *Z prací ústavů (katedra dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy).*
Ref. SPFFBU, roč. VII (Brno 1958), řada historická C 5, str. 125—128.
- [66] *Kodet turka (kanunname) në lidhje me Shqipërinë dhe rëndësia e tyre për historinë kombëtare.*

- Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës. Seria Shkencat shoqërore. Roč. XII (Tiranë 1958), č. 4, str. 171—212.
[Na str. 194—212 obsáhlé francouzské resumé Les codes turcs (kanunname) relatifs à l'Albanie et leur impotence pour l'histoire nationale.]
- [67] *Les codes (kanunname) ottomans et leur importance pour l'histoire économique et sociale de la Bulgarie*. Sborník v čest na akademik Nikola V. Michov. Sofija 1959, str. 183—190.
- [68] *Les codes turcs (kanunname) relatifs à l'Albanie et leur importance pour l'histoire nationale*. SPFFBU, roč. VIII (Brno 1959), řada historická C 6, str. 153—177.
- [69] *Přspěvek k dějinám maďarsko-československých vztahů*. Věda a život, roč. 1959 (Praha 1959), č. 11, str. 709.
(Rec. knihy: E. Kovács—J. Novotný, Maďari a my, Praha 1959, str. 316.)
- [70] *O nouă contribuție la studiul paleografiei și diplomaticii turco-osmane*. Studii roč. XII (București 1959), str. 190—197.
(Rec. knihy M. Guboglua, Paleografia și diplomacia turco-osmană. Studiu și album. București 1958, str. 352.)
- [71] *K problematice studia feudalismu v Bulharsku v 16. století. Kanunname nikopolského snadžaku*. Slovanské historické studie, roč. III (Praha 1960) str. 215—262, I—IV (faksimilie kanunname nikopolské oblasti).
- [72] *Une nouvelle contribution à l'étude de la paléographie et de la diplomatie turque-ottomane*. SPFFBU, roč. IX (Brno 1960) řada historická C 7, str. 161—169.
(Rec. knihy M. Guboglua, Paleografia și diplomacia turco-osmană. Studiu și album. București 1958, str. 352.)
- [73] *Z makedonské historiografie*. Sborník Matice moravské, roč. 79 (Brno 1960), str. 291—294. (Ref. o prvních třech ročnících čas. Glasnik na Institutot za nacionalna istorija vydávaného ve Skoplji).
- [74] *O tourkikós kódikas (kanunname) tis Lamias*. Elliniká, roč. XVII (Thessaloniki 1960), str. 202—218.
- [75] *Le code ottoman (kanunname) de Lamia. (Contribution à l'étude des sources historiques turques relatives à l'histoire de la Grèce.)* SPFFBU, roč. X (Brno 1961), řada historická C 8, str. 174—190.
- [76] *Nové přspěvky ke studiu feudalismu v Makedonii v 15. a 16. století*. Ref. Sborník Matice moravské, roč. 80 (Brno 1961), str. 322—325.
- [77] *K problematice studia dějin balkánských a podunajských národů v době turecké nadvlády*. Zprávy Čs. společnosti orientalistické při ČSAV, roč. III (Praha 1961), č. 2, str. 86—93.
- [78] *Die Protokollbücher des Kadiamtes Sofia*. Bearb. von Gäläb D. Gäläbov, hrsg. v. Herbert W. Duda. München 1960, str. VIII. 462, (Südosteuropäische Arbeiten. Nr. 55.)
Rec. Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft, Jahrgang 83, Heft 7/8 — Juli/August 1962, str. 677—679.
- [79] *L'étude du féodalisme turc-ottoman dans l'historiographie bulgare*. SPFFBU, roč. XI (Brno 1962), řada historická C 9, str. 129—144.
- [80] *Quelques problèmes de l'étude de l'histoire des peuples balkaniques et danubiens à l'époque de la domination ottomane*. Trudy XXV. meždunarodnogo kongressa vostokovedov II. Moskva 1963, str. 490—493.
- [81] *K problematice studia tureckého feudalismu na Balkáně a v uherském Podunají*. Orientalistický sborník (Materialy z V. vedeckej konferencie orientalistov). Bratislava 1963, str. 86—91.
- [82] *Gäläb D. Gäläbov, Die Protokollbücher des Kadiamtes Sofia*. Herausgegeben von H. W. Duda. Südosteuropäische Arbeiten. Nr. 55. München 1960, str. VIII, 462.
Rec. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, roč. 113 (Wiesbaden 1963), č. 2, str. 305—307.
- [83] *Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'Empire ottoman I. (Relevances féodales perçues sur le vin et le miel)*. SPFFBU, roč. XII (Brno 1963), řada historická C 10, str. 33—53.
- [84] *Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od Velké francouzské revoluce do roku 1918. Část I. 1790—1878*. Spoluautoři Josef Kolečka a Richard Pražák. Praha 1963, str. 174. Skripta filosofické fakulty ÚJEP.
- [85] *Zakonopoloženie ob Amfisse*. Vostočnyje istočniki po istorii narodov Jugo-Vostočnoj i Centralnoj Jevropy. Moskva 1964, str. 222—230.
- [86] *Kánunnáme novozámeckého ejäletu. (K 300. výročí dobytí Nových Zámeků Turky.)* Historický časopis, roč. XII (Bratislava 1964), č. 2, str. 186—214.
- [87] *Další edice tureckých pramenů k bulharským dějinám*. Ref. SPFFBU, roč. XIII (Brno 1964), řada historická C 11, str. 219—225.

- [88] *Uriel Heyjd, Ottoman Documents on Palestine 1552—1615. A Study of the Firman according to the Mihimme Defteri.* Oxford 1960, str. XVIII, 204.
Rec. Oriens, vol. 17 (Leiden 1964), str. 247—248.
- [89] *K problematice studia cen na Balkáně v době turecké nadvlády.* Ceny, mzdy a měna, č. 6 (Brno 1964), str. 11—16.
- [90] *K otázce cen zboží na tureckém Balkáně v 17. a 18. století. (Maximální ceny zboží při státních výkupech.)* Ceny, mzdy a měna, č. 8 (Brno 1965), str. 29—33.
- [91] *Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'Empire ottoman II. (Redevances féodales perçues sur le menu détail et les pâturages et sur les moulins.)* SPFFBU, roč. XIV (Brno 1965), řada historická C 12, str. 103—122.
- [92] *Quelques problèmes relatifs à l'étude de l'histoire de l'Albanie à l'époque de la domination ottomane.* Studia Albanica, nr. 1 (Tirana 1965), str. 83—86.
- [93] *Probleme në lidhje me studimin e historisë në epokën e sundimit turk.* Konferenca e parë e studimeve albanologjike 1962. Tiranë 1965, str. 494—497.
- [94] *Nové příspěvky maďarské turkologie k dějinám turecké okupace v Uhrách.* Rec. SPFFBU, roč. XIV (Brno 1965), řada historická C 12, str. 182—186.
- [95] *Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550—1580.* Türkischer Text. Hrsg. von L. Fekete und Gy. Káldy-Nagy. Budapest 1962, str. 838.
Rec. Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft. Jahrg. 87, Heft 5, Mai 1966, str. 429—430.
- [96] *Hlavní rysy úmársko-sipáckiského zřízení v osmanské říši.* ČsČH, roč. XIV (Praha 1966), str. 293—311.
- [97] *Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'Empire ottoman III. (La dime sur les produits agricoles.)* SPFFBU, roč. XV (Brno 1966), řada historická C 13, str. 55—81.
- [98] *Edice tureckých pramenů k dějinám Makedonie I.* Ref. SPFFBU, roč. XV (Brno 1966), řada historická C 13, str. 176—182.
- [99] *Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od Velké francouzské revoluce do roku 1918. Část II. 70. léta 19. století — 1918.* Spoluautoři Josef Kolejka a Richard Pražák. Praha 1966. Skripta filosofické fakulty UJEP.
- [100] *Kánunnáme szécsényyských rájů.* Slovenská archivistika, roč. II (Bratislava 1967), č. 1, str. 48—62.
- [101] *Le kánunnáme du sandjak de Nikopol.* SPFFBU, roč. XVI (Brno 1967), řada historická C 14, str. 43—67 + 8 faksimilí.
- [102] *Edice tureckých pramenů k dějinám Makedonie II.* Ref. SPFFBU, roč. XVI (Brno 1967), řada historická C 14, str. 164—167.
- [103] *Několik poznámek k syntézám dějin Bulharska, Jugoslávie, Albánie a Řecka. Otázky studia a výuky dějin národů střední a jihovýchodní Evropy. (Materiály z konference, pořádané v Brně 28.—29. XI. 1967.)* Uspořádal Fr. Hejl a J. Kolejka. Brno 1968, str. 51—57.
- [104] *Feudální poměry v Bulharsku (a na Balkáně) v 15.—17. století ve světle osmansko-tureckých kodifikací.* Havlíčkův Brod 1968. Rukopisná monografie.
- [105] *Přínos bulharské turkologie ke studiu národních dějin.* (Bulharská historiografie a turecké prameny.) Havlíčkův Brod 1968. Rukopisná monografie.
- [106] *Le système fiscal de l'Eglise orthodoxe dans l'Empire ottoman. (Sous le jour des documents turcs).* Brno 1969, str. 321. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica, sv. 135.
- [107] *Tureckije istočniki dlja istorii pravoslavnoj cerkvi v Osmanskoj imperii.* Vostočnyje istočniki po istorii narodov Jugo-Vostočnoj Centralnoj Jevropy II. Moskva 1969, str. 179—191.
- [108] *Charakter turecké nadvlády a pokusy vymánit se z ní.* Dějiny Jugoslávie. Praha 1970, str. 125—163.
- [109] *Boris Nedkov, Osmanoturska diplomatika i paleografija,* Sofija 1966.
Rec. Orientalische Literatur-Zeitchrift Jg. 13, 1970.
- [110] *Poids et mesures employés dans les sandjaks balkaniques aux XVIe et XVIIe siècles. (Contribution à la métrologie ottomane.)* SPFFBU, roč. XVIII (Brno 1971), řada historická C 18 (v tisku).

Sestavil Richard Pražák